Петро Волиняк

Барвінок

ЧИТАНКА ДЛЯ 2-ОЇ КЛЯСИ

diasporiana.org.ua

ПЕТРО ВОЛИНЯК

БАРВІНОК

ДРУГЕ ПОШИРЕНЕ ВИДАННЯ

ЧИТАНКА ДЛЯ 2-ої КЛЯСИ
ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЧИТАННЯ

Дяконів Віктор

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ"
Торонто, Канада
1955

Lithographed by FOTO-LITH Offset Printing Co.
1033 College St., Toronto, Ont.
Canada

Наталя Забіла

Перше вересня

Жовтіє листя на тополі.
Летять у синяві хмарки.
Відкрито навстіж двері в школі, —
ідуть до школи другачки.

З гілок тополь злітає листя,
кружляє й падає до ніг.
Удруге діти урочисто
Переступають цей поріг.

Запитання і вправи:

1. Як можна ще сказати замість "злітає листя"?
2. Перепишіть цей віршик у свої зошити.
3. Вивчіть його напам'ять.

Знівечена книжка

Хлопчик читав книжку і покинув її на вікні. Вітер скинув книжку в садок. Незабаром пішов дощ. Намоклу книжку знайшов батько. Він приніс її додому і сказав синові:

— Ти сьогодні образив багатьох людей: автора, який написав книжку, робітників, що її друкували, і всіх тих людей, що могли б її прочитати.

Хлопчик здивувався:

— Як же я міг їх образити? — запитав він. — Адже я нікого з них не знаю.

Батько подав хлопчикові знівечену книжку і мовив:

— А ти поглянь на книжку і подумай.

Запитання і вправи:

1. Кого ми називаємо автором книжки?
2. Чим образив хлопчик автора книжки, робітників, що її друкували, і людей, що могли б її прочитати?
3. Як треба поводитися з книжками?
4. Візьміть кілька книжок, прочитайте назву кожної, прізвище автора; придивіться, де стоять номери сторінок; знайдіть зміст у кожній книжці.

Осінь

(Народня пісня)

Не щебече соловейко,
не кує зозуля.
Весна швидко пролетіла,
і літо минуло.

Гай зелений вже жовтіє,
листя опадає.
Мина тепло, мина добро.
Холод наступає.

Запитання і вправи:

1. Перечитайте, що у вірші сказано: а) про соловейка, б) про гай, в) про листя.
2. Згадайте, які пори року ви знаєте. Назвіть осінні місяці, зимові, весняні, літні.
3. Про які ознаки кожної пори року ви можете розказати?

С. Васильченко

Рання осінь

День був гарний, погожий. На городі і в саду **ясніли** свіжі, живучі осінні квіти: **різнобарвні** айстри, палка красоля, гвоздики, гарячий, як кров, королів цвіт. Між зеленим морем листу на дереві подекуди **визирали**, як сивина в голові, пожовклі листочки; на рові од поля палав уже кущ глоду, вище над деревами снувало біле, як срібло блискуче, бабине літо, а вгорі прослалося небо чисте, спокійне.

Вправи:

1. Скажіть якою фарбою ви намалювали б айстри, красолю, гвоздики, королів цвіт, глід, листя.
2. Перепишіть це оповідання і замініть виділені слова іншими, однаковими за змістом.

Слова для довідок: а) зоріли, красувалися, виблискували, б) різнокольорові, багатобарвні, багатокольорові, в) виглядали, випиналися.

Н. Забіла

По гриби

День сонячний, свіжий, осінній. Весело біжимо ми стежкою до лісу. Ми прийшли в ліс по гриби. Розбрелися в лісі, сміємося, шукаємо одне одного. А

самі раз-у-раз нахиляємося, щоб зірвати свіженький грибок. Ось уже й кошики повні.

Зібралися ми знову на узліссі і хвалимося:

— Ось у мене скільки! Дивіться — це маслюки. Які вони слизькі, темноголові, а під шапкою біла плівка.

— А це найкращий — білий гриб, над усіма грибами гриб.

— А ось опеньки, у них ніжки тоненькі.

— Подивіться, які лисички! Жовтенькі, пахучі! А сироїжки — різнобарвні грибки: з червоними шапочками, і з сірими, і з жовтими...

Багато в кожного грибів. Тільки чого це маленька Наталя так пишається? Може, в неї найбільше грибів?

— Ні, в мене небагато. Так зате ж гриби які! Гарні та великі. Червоні, ще й з білими цяточками на шапочках.

Заглянули ми до Наталочки в кошик, а там лежали великі мухомори.

Запитання і вправи:

1. Прочитайте це оповідання мовчки.
2. Перепишіть його.
3. Розкажіть його своїми словами.

А. Тесленко

Школяр

Миколка такий школярик гарнесенький був: сумирненький, соромливенький. Та ще й такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями. Він і учився — нівроку йому. Страх який до книжки був: читає, одно читає, а особливо як на урок загадують щось таке — чи про луки, чи про ліс... ну й любив це.

— Мій синочку, — каже було мати, — гляди, слухай учителя, учись!

— А вчись, — додає батько, — вчись! А ну сюди книжки! Багато вивчив уже?

— Оце вивчив і це... Ось поки, — показує пальцем Микола батькові.

Батько дивиться на нього, а мати:

— Який! а ще тільки другу зиму в школі він.

Запитання і вправи:

Прочитайте це оповідання мовчки і скажіть:

1. Чи добрий був учень Миколка?
2. Про що він особливо любив читати?
3. Що казав йому батько?
4. А що казала мати?

Л. Глібов

***

Бачить — не бачить,
чути — не чує,
мовчки говорить,
дуже мудрує.
Часом захоче —
правди навчає,
всіх звеселяє.

Люба розмова, —
будемо, діти,
з нею довіку
жити-дружити.
Хто ж то такая
в світі щаслива,
мудра, правдива
і жартівлива?

Як не вгадали,
стану в пригоді:
річ коротенька —
. . . . . та й годі.

Запитання:

1. Чим корисні людям книжки?
2. Чого ви навчилися з книжок, що доброго дізналися з них?

Пан Коцький

В одного господаря був кіт, та такий старий, що вже й мишей не здужав ловити. От одного разу той чоловік і подумав: „Нащо він мені здався? Тільки годуватиму дурно його. Нехай краще в лісі ходить." Узяв він кота та й вивіз у ліс.

Покинув його, а сам поїхав.

Коли це приходить до кота лисичка та й питає його:

— А хто ти такий?

А він їй і каже:

— Я — пан Коцький.

Лисичка ж йому й відповідає:

— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Кіт і згодився. Веде його лисичка до своєї хати, так уже йому догоджає; зловить де курочку, то сама не їсть, а все йому принесе.

Одного разу побачив лисичку зайчик та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе в гості.

А вона до зайчика:

— Е, зайчику-стрибайчику, не можна тобі до мене приходити. Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Злякався зайчик-стрибайчик і розказав про пана

Коцького вовкові, ведмедеві і дикому кабанові. Зійшлися вони всі разом, стали думати-гадати, як би то побачити пана Коцького. Так вони й вирішили:

— А покличмо пана Коцького на обід!

От і почали радитись, кому по що йти. Вовк і каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ укинути.

А дикий кабан:

— А я піду по буряки й по картоплю.

А ведмідь:

— А я принесу меду, щоб було чим закусити.

— А я принесу капусти на борщ, — каже зайчик.

Позносили вони все, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Мені йти не можна, бо як доведеться втікати, то я не підбіжу.

А дикий кабан:

— І мені не можна, бо я теж неповороткий.

— Не піду й я, — каже вовк, — бо я старий і вже не добачаю.

Довелося йти зайчикові.

Прибіг зайчик до лисиччиної нори та й сів коло неї. Лисичка вийшла, бачить, що зайчик сидить під її хаткою на двох лапках, та й питає його:

— А чого ти, зайчику, прийшов?

Він їй і каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!

А вона йому й відповідає:

— Добре! Я прийду з ним, але ви всі поховайтесь, бо він вас порозриває, коли розсердиться.

Вернувся зайчик та й хвалиться:

— Казала лисичка, що прийде і пана Коцького приведе. Тільки мусимо поховатися, бо він як прийде, то порозриває нас.

От вони й поховалися: ведмідь поліз на дерево, вовк сів за кущем, кабан загрібся у хмиз, а зайчик приліг у травичці.

Коли це — йде лисичка з своїм паном Коцьким.

Підходять до столу, а пан Коцький побачив, що на столі багато м'яса, та й каже:

— Ма-у... ма-у... ма-у...

А їм усім здалося, що він кричить: „Ма-ло... ма-ло... ма-ло...". От вони й шепочуть одне одному:

— От вражий син! Ще йому мало! Це він і нас може поїсти!

Виліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за вухами лящить. Наївся, простягся на столі — спить собі.

А дикий кабан лежить близько стола в хмизі, та комар його за хвіст як укусить, а він хвостом і крутонув. Хмиз заворушився, кіт подумав, що то миша, та туди... Кабан як схопиться та навтьоки, бо думав, що то пан Коцький його розірвати хоче. А пан Коцький

злякався кабана, скочив на дерево та й подряпався туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та доліз до такого, що й дерево не здержало — зламалося. Так він і впав додолу. Тільки гупнуло! Та просто на вовка.

Як схопляться всі троє, як дременуть, то тільки й закурило за ними. А заєць побачив, що вони всі втікають, та й собі за ними...

А вже потім вовк, ведмідь, дикий кабан і заєць посходились та й кажуть:

— Ну й пан Коцький! Такий малий, а тільки́-тільки нас усіх не поїв!

Завдання:

1. Напишіть у себе в зошитах, які звірі і які рослини згадуються в цій казці?
2. Перекажіть цю казку своїми словами (усно).

Лідія Компанієць

Є сестричка в мене

Є сестричка в мене,
звуть її Оксана.
Я її навчаю
уставати рано.
Є сестричка в мене
зростом невеличка.
Я її навчаю
умивати личко.
Я свою сестричку
вчу не лінуватись:
одягати плаття,
в чобітки взуватись.
Я кажу:
— Сестричко,
слухай добре маму!

В школі все навчають
і мене так само.

Вправа:

Розкажіть своїми словами, про що говориться в цьому вірші.

Папір

Подивись на свою сорочку. Вона тепер нова й гарна. Пізніш вона зноситься. Тоді твоя мама викине її в сміття. Ти думаєш, що вона тоді вже нікому не треба. Проте це не так.

З твоєї старої сорочки ще буде користь. Старий одяг збирають і звозять на паперову фабрику. Там його сортують. Потім старий одяг кидають у машину. Вона його ріже, а потім меле. Тоді його чистять від бруду, варять у великих казанах, розплющують у тонкі аркуші й пресують. Із старого одягу роблять найкращий папір. Але папір роблять не тільки з старого ганчір'я. Найбільше паперу виробляють з дерева.

У Канаді є багато лісу. З нього роблять багато різного паперу. У Канаді є дуже багато паперових фабрик. Канада вивозить папір у різні країни світу, а найбільше до США.

В Україні теж є паперові фабрики, але там їх менше, як у Канаді. В Україні менше лісів, а більше родючої землі. Тому й паперових фабрик там менше.

На фабриці дерево проходить через різні машини. Аж тоді воно стане папером. А навколо фабрики стоять великі ліси. Вони й не знають, що з них будуть газети, книжки. А газети та книжки роблять людям добро. Вони вчать людей розуму та розповідають про цікаві речі.

Запитання:

1. З чого роблять папір?
2. Чому в Україні роблять паперу менше, як у Канаді?
3. Для чого людям потрібний папір?

Загадки

Біле поле, чорне насіння, хто не вміє, той не посіє. Мовчить, а багато людей навчить.

Найближчий родич

Якось поклали хліб біля зерняток жита. Він привітно усміхнувся засмаженою скоринкою і сказав:

— О, приємно побачити своїх близьких родичів. Добридень вам!

Зернятка здивовано глянули на хліб.

— Які ж ми тобі родичі? — недовірливо запитали вони, — ми маленькі жовтенькі зернятка, а ти темний та великий.

— А все таки я ваш найближчий родич, — вів своє хліб, — я зроблений з таких же зерняток, як і ви. Тільки їх змололи у млині на борошно. З борошна замісили тісто. З тіста виробили хліб та спекли його в печі. Тепер ви розумієте, чому я ваш найближчий родич?

Запитання і вправи:

1. Чому хліб казав, що він найближчий родич зерняткам жита?
2. З чого та як роблять хліб?
3. Розкажіть, як люди із зерна зробили хліб.

Млин

Ой, у лісі дубина,
нижче лісу долина.
В цій долині ставочок,
при ставочку млиночок.
На колеса млиночка
вода ллється з ставочка,
меле жито, пшеницю
на хліб, на паляницю.

Буряк і цукор

Якось потрапили білий блискучий цукор і буряк до одного кошика.

— Ах, — зашелестів цукор. — Одсуньтесь, будь ласка. Я просто не розумію, чому нас поклали вкупі. Адже ви звичайний буряк, а я цукор.

— Дивись, який! — відповів цукровий буряк. — Та ти ж із мене зроблений. Хіба ти забув це чи що?

Запитання і вправи:

1. З чого виробляють цукор?
2. Чим відрізняється столовий буряк від цукрового? Розгляньте.
3. Чи ви знаєте, що виробляють цукор не тільки з буряків, а й з цукрової тростини, яка росте в жарких країнах?

Швидкість

I.

Жив був білий віл. У нього була широка спина, великі роги та круглі очі. Якось він помалу походжав по дорозі і думав: "Який я великий і сильний. Хто ще, крім мене, може такі вантажі возити? Хто може так глибоко орати плугом землю? Що робили б люди без мене?"

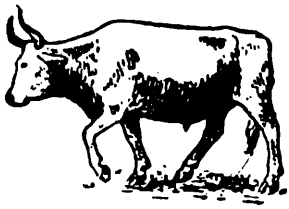

Раптом він почув якийсь тупіт: "туп-туп-туп-туп". Це біг великий чорний кінь.

— Здоров будь, — привітався віл, дивлячись своїми великими круглими очима на баского коня, — куди ти поспішаєш, брате? — Кінь труснув гривою. — Я поспішаю, — заіржав він, — бо я дуже прудкий кінь. Я пробіжу десять кілометрів, поки ти пройдеш один. Такому равликові, як ти, нема чим пишатися. Глянь, як я швидко мчу. — І кінь помчав дорогою, а віл залишився на місці й подумав: "Кінь назвав мене равликом. Він бігає в десять раз швидше за мене. Це справді прудкий кінь".

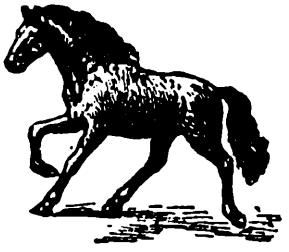

А кінь мчав дорогою і думав: "Я стрункий і прудкий, набагато прудкіший за вола. Що робили б люди без мене?"

Раптом кінь почув якийсь дивний звук. Глянув — і навіть трохи злякався: сам собою біг вагон з палкою зверху, що ковзала по дротині.

— Гей, ти, — задзеленчав електричний трамвай, — хіба ти вже такий прудкий? Я швидше за тебе біжу. За годину я пробіжу стільки, скільки ти за півдня. Ти везеш одного-двох, а я десятки людей. Дивись, як я швидко мчу. — І трамвай помчав далі, а кінь поглядав йому вслід і думав: "Цей

трамвай пробігає за годину стільки, скільки я за півдня. Він справді швидкий, цей трамвай".

II.

Трамвай мчав рейками і дзеленчав: "Я прудкіший за коня, я прудкіший за вола. Що робили б люди без мене?"

Раптом трамвай почув страшенний гуркіт: "чи-чи-чи-чи--чи-чи". Він побачив над своєю головою на мосту якусь величезну залізну істоту. З носа у неї вилітав чорний дим і гарячі іскри.

— Гей, ти, неповоротький! — засвистіла машина, — подивись, як я мчу. Я за кілька годин пробіжу стільки, скільки ти за день. Ти везеш десятки людей, а я сотні. До побачення. — І паровоз помчав далі, висвистуючи: "Я прудкіший за вола; я прудкіший за коня, я прудкіший за трамвай. Я сильний, я могутній".

III.

Раптом він почув з пристані голосний протяжний свиток пароплава.

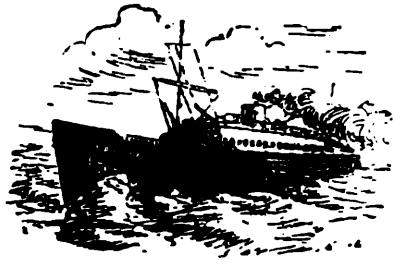

— Ту-у-у, — гудів свисток. — Ти тільки землеход. Чи можеш ти їздити по воді? Тільки я вожу по морях і океанах. І навіть там, де ти можеш їздити, люди дають перевагу мені. Бо ти занадто багато з'їдаєш вугілля. Ех ти, землеходе!

IV.

Раптом почувся інший, дуже дивний гуркіт. Начебто металічна дзига або мідна труба дзеленчала.

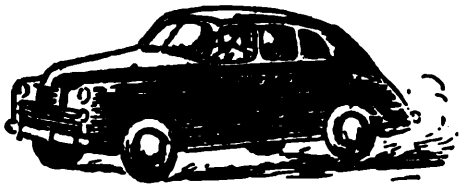

Це мчав невеликий прегарний автомобіль.

— Гей, ти, маленький дурнику, — закричав паровоз, — що це ти робиш?

Автомобіль затремтів, повернув свої блискучі очі і загудів.

— Чого пишаєшся? Ти можеш їздити лише по рейках. Без них ти зразу зариєшся в землю. Інша справа я. Мотор і бензин — тільки це мені й потрібно. Прощавай, рейкоходе.

Поїзд дивився вслід автомобілеві й думав: "Автомобілеві справді краще, він мчить без усяких рейок. Автомобіль таки молодець!" А автомобіль мчав дорогою, знімаючи хмари пилюги: "Я найдивовижніша істота", думав він.

V.

Раптом він почув якісь звуки: "дз-дз-дз-дз", лунало звідкись з неба.

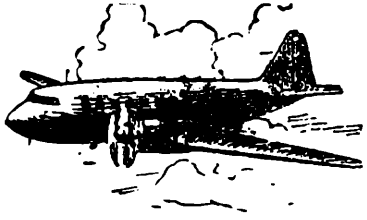

Над автомобілем ширяв літак.

— Дз-дз-дз-дз! Ти марно пишаєшся, бідний маленький хробаче, прикутий до землі. Я прудкіший за вас усіх! — І великий літак піднявся ще вище і незабаром зник.

Запитання і вправи:

1. Як і на чому їздять люди?
2. Для чого потрібний людям трамвай, автомобіль, літак, пароплав, паровоз?
3. Придумайте заголовок до кожної частини оповідання.

І. Нечуй-Левицький

Микола Джеря

Настало літо, настали й жнива. Почалася спека. Жито, пшениця й овес — усе разом поспіло і посохло. Люди вкрили панський лан і хапали панське жито, а людське стояло на пні. На панському лану вже

стояли полукіпки довгими стайками; на людському полі не видно було ні снопа.

Микола, замість панського лану, вийшов на своє поле; він стрівся з людьми і тих намовив жати своє жито. Тільки но вони вийшли на поле, од панського лану вже катав конем до них осавула.

— Чому ви не йдете на лан, сякі-такі? — крикнув осавула.

Всі мовчали, Микола обізвався:

— А тим, що ми вже одробили панщину... Он подивись лиш. Наше жито вже спілеться; через день, через два воно вже вклякне.

Всі женці стояли мовчки; в їх руках наче заклякли жмені жита та серпи; всі поглядали то на осавулу, то на Миколу.

Осавула замахнувсь на Миколу нагайкою.

Микола одскочив у жито, піднявши серп угору. Осавула круто повернув коня і покатав на панський лан.

— Боже мій милосердний! — промовив старий Джеря, — що оце ми наробили. Буде ж тепер нам!

Декотрі чоловіки дов'язували снопи, декотрі рушили до панського лану. Коли це на полі з'явився, ніби птиця, панський баский кінь; на коні сидів сам пан Бжозовський і лупив коня батогом.

Всі люди стояли, як укопані, познімавши шапки. Бжозовський прикатав, крикнув, як несамовитий, на людей, кинувся до Миколи й почав періщити його батогом. Всі люди позабирали клунки з хлібом і поплентались на панський лан. Пан звелів привести їх усіх увечері на економію. На економії їх усіх вибили різками: вибили й Миколу, вибили навіть старого Джерю.

Микола вийшов за панський двір і люто показав кулак, обернувшись до панського двору.

Запитання і вправи:

1. За що пан покарав селян-кріпаків?
2. Хто винен у тому, що селянам так погано жилось?
3. Чому Микола намовляв селян жати своє жито?
4. Перечитайте, як пан Бжозовський приїхав на поле.
5. З чого видно, що він був лютий?
6. Які малюнки ви намалювали б до цього оповідання?

Гарбуз

Ходить гарбуз по городу,
питається свого роду:
— Ой, чи живі, чи здорові
всі родичі гарбузові?
Обізвалась жовта диня —
гарбузова господиня:
— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові!
Обізвались огірочки —
гарбузові сини й дочки:
— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.
Обізвалась бараболя,
а за нею і квасоля:
— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.
Обізвалась морковиця —
гарбузовая сестриця:
— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Завдання:

Перепишіть цей вірш і вивчіть його напам'ять.

Загадки

Без вікон, без дверей — повна хата людей.
Без рук, без ніг, а на тин лізе.

Одяг

Івасикова сорочка зроблена з чистого льону, а в Петрика з конопель.

Стебло льону або конопель таке міцне, що його руками не розірвеш. Льон чи коноплі ростуть у полі.

Їх не косять, а висмикують восени з землі, мочать, сушать. Вимочений і висушений льон або коноплі тіпають на терницях. Є спеціяльні машини, що обробляють льон та коноплі. На фабриці з льону й конопель роблять нитки, а з ниток тчуть матерію.

Тарасові штанці зроблені з вовняної матерії.

Вовну стрижуть з овечок. З вовни на фабриках виробляють сукно. Сукно — найтепліша матерія. З нього й пальта шиють.

Хусточка у Мар'яни шовкова. Шовк виробляють з тонісіньких ниточок гусені шовкопряда. Метелик шовкопряда кладе яєчко, з нього виводиться гусінь, яка живиться листям шовковиці. Потім гусінь загортається у гніздечко з павутиння — лялечку. На фабриці це гніздечко розмотують і роблять з нього шовкові нитки.

А Юркова сорочка з ситцю.

Ситець тчуть з бавовни. Тепер бавовник розводять і в нас в Україні. З жовтуватобілих квіток бавовнику утворюються коробочки з насінням. У цих коробочках повно насіння, густо вкритого білими волосинками. Це — бавовна. Бавовну збирають і відправляють на фабрику. Там з неї прядуть нитки і роблять ситець.

Запитання і вправи:

1. З чого зроблена Івасикова сорочка?

2. Де ростуть льон і коноплі? Як їх обробляють?
3. З чого ще роблять одяг?
4. Докажіть самі: одяг шиє ..., взуття робить ... (швець, кравець). Кравець шиє .... Швець робить ....
5. На аркуші картону або паперу наклейте клаптики різних тканин, напишіть їх назви, а зверху зробіть напис: тканини, з яких роблять одяг.

Загадка

Залізний вовк, конопляний хвіст.

Н. Забіла

Бавовна

Ой, що це в полі? Наче сніг
покрив усе навколо.
Чи лебединий пух поліг
на це зелене поле?

Ні, це на полі вже дозрів
бавовник білосніжний,
свої коробочки розкрив
і пух пускає ніжний.

Бавовна біла та м'яка
поїде на заводи.
Тканина легка і тонка
із неї вийде згодом.

Коли до школи я іду,
сорочку одягаю,
в кишеню хусточку кладу,
то інколи й згадаю:

що то бавовна десь росла,
на полі достигала,
і, може, дівчинка мала
бавовну цю збирала.

Збирала швидко, в дві руки,
і, все пройшовши поле,
складала дівчинка книжки
і йшла, як я, до школи.

Запитання і вправи:

1. Згадайте, з чого роблять одяг.
2. Який одяг роблять з бавовняних тканин?
3. З чого роблять шовкові тканини?
4. А з чого роблять вовняну тканину?

К. Полякова

Голка

Під деревом сиділа дівчинка і вишивала хусточку. Вона готувала подарунок мамі до дня народження.

Раптом голка вислизнула з її пальців і впала.

Подивилася дівчинка на землю, а голки не видно.

У цей час з корита, що було повне води, вилізла качка і підійшла до дівчинки.

— Знайди мені, будь ласка, голку, — попросила дівчинка. — Адже ти і в воді бачиш.

— Голку?! — здивувалася качка. — Ні, я не можу. Найменшого червяка хоч зараз тобі знайду, це інша справа. А голки я ніколи й не бачила.

Покликала дівчинка півня.

Сплигнув півень з тину, вислухав її та й каже:

— Пориюся в землі і знайду тобі зернину, хлібну крихту або солодку ягідку. А що таке голка — я не знаю.

Дівчинка оглянула подвір'я і побачила на даху голуба.

— Може, ти, голубе, знайдеш мені голку? — спитала вона.

— Ні, не можу, — відповів голуб. — Мошок, комашок, будь ласка, скільки хочеш роздобуду.

Проходив мимо цап.

— Козлику, козлику, — покликала дівчинка. — Я голку загубила, знайди мені її!

Цап труснув бородою, здивувався:

—Хочеш, знайду тобі соковиту траву, або кору, або смачних кленових листочків. А голки не можу!

І цап пішов далі.

Підбіг до дівчинки Тузик, закрутив хвостиком:

— Що трапилось? Може, я тобі допоможу?

— Голку загубила, і ніхто не береться знайти її, — відповіла дівчинка крізь сльози.

— І я не знайду, — сказав Тузик. — А може, замість неї знайти тобі мозкову кістку? — і він приготувався бігти на розшуки.

— Стривай! — спинила його дівчинка. — Мозкова кістка для шитва не годиться. Мені голка потрібна, розумієш?

— Тоді попроси кота розшукати, — порадив Тузик, — у нього очі такі, що і вночі все бачать.

— Справді! — зраділа дівчинка і стала кликати котика.

Прийшов кіт, але коли дізнався, чого хоче дівчинка, ворухнув вусами і сказав:

— Мишу розшукаю тобі в хліві в одну мить. А голки знайти не можу. Я навіть не знаю, як вона пахне.

Більше кликати було нікого.

— Чим же тепер вишивати? — подумала дівчинка й зажурилася.

Визирнуло сонечко з-за хмарки і пожаліло дівчинку.

— Слізьми горю не допоможеш, — сказало воно. — Ти, дівчинко, нікого не проси, а сама гарненько пошукай.

— А й справді, пошукаю сама! — подумала дівчинка. Вона витерла сльози і взялася шукати голку. Шукає, шукає, ніяк не знайде. А сонечко посміхнулось ласкаво крізь віти дерева й кинуло на землю свій промінь, прямо на голку.

Блиснула яскраво голка, і дівчинка враз побачила її серед піщинок.

— Знайшла, знайшла! — скрикнула радісно дівчинка. Почули її качка, півень, голуб, кіт, Тузик і цап, підбігли до неї і собі радіють. Кіт нявчить, Тузик гав-

кає, качка кряче, півень кукурікає, голуб вуркоче, а цап підстрибує.

А дівчинка слухає їх та все вишиває. Вишивала, вишивала і зробила мамі хороший подарунок!

Запитання:

1. Кого просила дівчинка знайти її голку?
2. Що їй відповіли качка, півень, голуб, цап, собачка Тузик і кіт?
3. Що робили кіт, Тузик, качка, півень, голуб і цап, коли дівчинка знайшла голку? Напишіть ці слова у ваших зошитах (**Кіт нявчить, Тузик...**)
4. Що краще: чи просити когось, чи зробити самому?

І. Кульська

Голочка

В мене голочка слухняна,
шиє звечора і зрана,
щоб цвіли на полотні
гарні квіти, запашні.
Вміє голка вишивати,
вміє голка церувати,
підрубити рушничок,
зшити мамі фартушок.
Швидко голочка тікає,
нитка голку доганяє,
спритна голочка у мене —
і моторна і учена.
Зшила голка для сестрички
дві мережані спіднички,
зшила братіку труси:
— Будь здоровий та носи!
Хвалить мама, хвалить тато:
— Ой, розумні рученята.
Я сміюся: — Це не я.
Це все голочка моя.

Запитання і вправи:

1. А чи вмієте ви шити?
2. Чи самі ви собі лагодите одяг?
3. Перечитайте те місце у вірші, в якому говориться, що вміє робити голочка та що вона вже зробила.

Не голка шиє, а руки.

Наталя Забіла

Казка про півника та курочку і про хитру лисичку

Були собі півник та курочка.

Набридло їм якось дома сидіти і пішли вони мандрувати по світу.

Ось ідуть вони зеленим гаєм, навколо вітерець кущі колихає, на кущах зеленіє свіже листячко, а між ним ягідки, як червоне намистечко.

От курочка й каже:

— Півник-когутик,
Зламай мені прутик,
З зеленими листками,
З червоними ягідками.

Тільки півник хотів зламати, а з-під куща зайчик із своєї хати: — Хто-хто тут ходить по моєму гаю? Хто-хто мої кущики ламає? Злякався півник:

— Ходім краще далі. Тут якісь звірі живуть небувалі, і вуха в них довгі, а самі вони сірі, мабуть, це дуже страшні звірі.

Пішли вони далі зеленим гаєм. Навколо вітерець кущі колихає. На кущах горішки і зелене листя. А курочці дуже хочеться їсти.

От вона знов і просить:

— Півник-когутик,
Зламай мені прутик,
Де листя зеленіше,
Де горішків рясніше.

Тільки намірився півник зламати, а з дерева білочка із своєї хати:

— Хто-хто тут ходить по лісі? Хто гілля ламає на моєму горісі?

Злякався півник:

— Ходім краще далі. Бачиш, які тут звірі зухвалі. І вуха в них з китицями, і хвіст пухнастий. Мабуть, хочуть на нас напасти.

Пішли вони далі зеленим гаєм. Навколо вітер дерева колихає, під деревами рясна травичка, а на деревах листя й смачні кислички.

А курочка вже не може терпіти, починає півника знов просити:

— Півник-когутик,
Зламай мені прутик,
Хоча б невеличкий,
Хоч дві кислички.

Насмілився півник, почав ламати. А тут лисичка виходить з хати, глядить ласкаво, розпушила хвостик:

— Ах, прошу, прошу, до мене в гості! Ось відпочиньте в моїй хатинці — у мене є тут для вас гостинці, найкращі яблучка, смачні горішки. У вас, напевно, стомились ніжки, бо ви далеко йшли по гаю. А я довго вже вас чекаю.

Півник та курочка дуже зраділи:

— Ой, які ж тут звірі хороші та милі!

А хитра лисичка міркує собі:

"Це ж мені буде добрий обід".

Ось дала вона їм гостинці, лишила їх у своїй хатинці, а сама побігла по вовка-сусіда, щоб запросити його до обіду.

Півник і курочка добре поїли і відпочили, і так звеселіли, що півник навіть почав співати.

Тут саме зайчик біг мимо хати. А зайчик насправді був дуже добрий. — Ти, каже, півнику, занадто хоробрий. Хіба ти не знаєш цієї лисиці? Ось буде тобі за оті кислиці!

А півник і курочка не ймуть йому віри:

— Та тут же такі хороші звірі!

Коли це білочка — плиг та плиг! І враз у віконце побачила їх. А білочка теж була зовсім не зла.

— Тікайте, — каже, — швидше з цього кубла. Бо ця лисиця страшна та хижа, вона вас зараз обох заріже.

Тут виглянув півник на подвір'я, а на подвір'ї — куряче пір'я.

—Ой, ой, треба, справді, мерщій тікати!

А вже лисиця іде до хати, і вовк за нею страшний та хижий. Іде й радіє, що буде їжа.

Тільки стали вони на поріг, а півник і курочка у віконце — плиг! Та під кущами, під деревами, та рясноцвітними муравами, мерщій додому. Та ледве встигли!

А вовк з лисицею бігли, бігли, — та не знайшли під кущами сліду.

І залишилися без обіду.

Запитання і вправи:

1. До якого звіра з цієї казки можна застосувати приказку: „М'ягко стелить, та твердо спати"?

2. Перекажіть цю казку своїми словами.

М. Вовчок

Ведмідь

І.

Одного вечора, втомившися, лежав Михайло на траві у пасіці і дивився в небо. Мелася, теж втомившися, лежала й ворушилася, дрімала й питалася, чого це й досі діда нема. А діда як нема, та й нема.

Пішов дід того вечора у село, та чогось дуже довго забарився в селі. Михайло заснув, а діда все нема. І не чути — все тихо. Коли ж раптом земля загула від гаю, і щось важке наближається до пасіки. Страшенний, патлатий, важкий ведмідь навідався до них.

Що робити Меласі? Дрімота одлетіла, немов спутана птиця, і ручечки у жаху, у страху зчепилися. Страшний-страшний гість.

— Братіку Михайле, коханий! Як тебе рятувати?

Михайло спав солодким сном коло самої хижі, коло дверей, коли чує — трепечущі малесенькі рученятка обвилися коло його, наче ціпка хмілинонька, і голосочок шепче: "Братіку, братіку!"

— А що? — спитав він, не відмикаючи очей сонливих.

— Ходи, ходи сюди, братіку! О, ходи ж бо, ходи в хижу, бо я тут сама боюся, — ходи, братіку, ходи!

І малесенькі рученятка тягнули його, сонного, з усієї своєї маленької сили, і сльози палючі капали на його від жаху та від трусу, а він, сонний, переступив два ступені ті у хижку і знову припав, сном полонений. Він не чув, як трепечущі рученятка дурно мучилися і хрумтіли, щоб його піднести, і не чув тихенького гіркого плачу.

А ведмідь, наче господар, посува та оглядає, де кращий вулій, де солодший мед, і, як упав йому в око такий, зараз він лапу патлату туди, видира і лакомиться.

II.

Коли б же Михайло спав, не прокинувшись. Коли б же! Що буде, як він прокинеться? Він не послуха маленької, піде на ведмедя...

Маленькі рученятка вхопилися за сонного брата, трохи не вломилися, а піднесли його трохи і сунули в хижу і зачинили там.

— Що таке? що таке? — скрикнув Михайло, прокинувшись, може трохи і злякавшись, і потрушуючи двері. — Відчиніть бо. Що таке?

— Братіку коханий, нічого, це я, це я, — одказував йому голосочок.

— Відчини бо, Меласю, — скрикнув знов Михайло, — нехай я дверей не псую.

І знов потрушує дверима.

— Братіку, — каже Мелася, — братіку! — і оглядається навкруги, і бачить — ведмідь устав, і слухає, і наче сигає на неї, і от наче засміявся — цокнув зубами білими.

— Пусти, пусти, Меласю! — кричить Михайло, і двері відскочили. Маленька, як снопок, упала, а ведмідь знову цокнув білими зубами...

Тут такий розкотився викрик голосний, та дзвінкий, та тонкий, що Михайло мотнувся назад, а ведмідь чимдуж покотив до гаю, вгинаючи під стопою землю...

Запитання і завдання:

1. Хто відвідав пасіку, для чого?
2. Чи страшно було Меласі?
3. Для чого Мелася зачинила в хижці Михайла?
4. Чому втік ведмідь?
5. Придумайте заголовки до кожної частини оповідання.
6. Перечитайте, як Мелася тягла брата до хижі.

Добре тому, у кого брат або сестра добрі, а ще добріше, як і сам не лихий.

Розкажіть, що ви бачите на цьому малюнку? Що хто робить?

Тепло й холод

(Казка)

З давніх-давен Тепло й Холод ворогували між собою. Холод хотів усіх заморозити, Тепло — всіх зігріти. І де б Холод і Тепло не були, вони завжди намагалися вигнати один одного.

Якось узимку Тепло розкошувало собі у просторому ясному будинку. А Холод лютував навколо і все думав, як би йому вигнати з будинку Тепло, знищити його. Покликав Холод собі на допомогу вітрів-сніговіїв. Задули, замели вітри, намели снігу великі кучугури.

— От і добре! — засміялось Тепло. — Сніг збереже мене і в землі. Тепло буде під снігом різним рослинам, корінню. Вий, не вий, Холоде, не боюся я тебе.

Холод од цих слів ще лютіший став. Найсильнішого вітра покликав. Налетів вітер, дах з будинку зірвав, шибки порозбивав. Кинувся Холод у будинок. А Тепло вилетіло на повітря. Вітрів теплих та свого батька — сонце на допомогу покликало. Розтопилися сніги, зазеленіли луки. Бачить Холод, що не сила

йому з Теплом боротися, і ну тікати. Утік далеко-далеко — лютує, сичить. Холодні вітри до себе покликав і кинувся знову воювати з Теплом. Так досі вони й воюються. Та Холоду все тяжче стає. Теплу вже не лише теплі вітри та сонце допомагають, а й люди. Чого-чого тільки не вигадують люди проти Холоду! і одяг найтепліший, і опалення різне. Одяг зберігає тепло людського тіла. Опалення в найлютіші морози утеплює людські житла. Не заморозити Холодові людей. Та що одяг і опалення! Люди вже мріють зробити так, щоб завжди Тепло було. Ой, і боїться цього Холод. Він знає, що людей йому не перемогти.

Запитання і вправи:

1. Чого ворогували між собою Тепло й Холод?
2. Хто стає на допомогу Теплу?
3. Як люди допомагають Теплу боротися з Холодом?
4. Коли взимку ви відчиняєте кватирку, як стає у кімнаті?

ЗАГАДКИ

Живе — летить, а помре — побіжить.
Я вода й на воді плаваю.

М. Коцюбинський

На панській гуральні

У вікно хтось стукає. Маланка відчиняє вікно.

— Ідіть на гуральню. Нещастя: Андрій скалічив руку.

— Дуже скалічив?

— Не знаю. Одні кажуть — відтяло руку, а другі — пальці.

Яке безконечно довге село... А гуральня далеко...

На подвір'ї купка народу. Робітники дають їй дорогу. Вона бачить жовте, як віск, обличчя, скривлений рот.

— Що з тобою, Андрію?

— Хіба я знаю... Калікою став... Пальці відірвало.

Вранці відвезли Андрія в лікарню, а Маланку покликав сам пан. Він довго сердився, кричав на неї, говорив, щоб і не думала просити допомоги.

За три тижні повернувся Андрій. Худий, жовтий, посивів, рука в черезплічнику...

— Що ж ми будемо робити? — журилась Маланка.

— Як що? Піду на гуральню, нехай поставлять на іншу роботу.

Але в конторі сказали, що калік не приймають, до пана й не пустили.

Гуральня — завод, на якому роблять спирт або горілку.

Запитання і вправи:

1. Про кого написано в оповіданні?
2. Що про них написано?
3. Коли це було?
4. Як жили українці за російської влади?
5. Перечитайте, як Маланка побачила Андрія; що сказав Маланці пан; що сказали Андрієві в конторі.

Казав пан — кожух дам, та слово його тепле.

О. Копиленко

Переполох

Насипало снігу в лісі багато. Такого пухкого й білого.

А тварини лісові не бояться снігу й морозу. Одяглись звірки в тепле хутро, а пташки — в густий пух. Шукають собі їжі і гуляють.

Під дуплом старого дуба мишка собі ще влітку нірку вирила, нанесла сухого моху і зробила тепленьке кубелечко. Вилізла з нірки, озирнулася: тихо навкруги в лісі, тільки сніжок блищить.

Аж гульк — прямо над нею щось чорне й велике впало на стовбур дуба. Перелякалася мишка і прямо в нірку. Сидить — не ворухнеться. Зраділа, що втекла від великого лиха.

Що ж воно за страхіття впало на стовбур? Потихеньку визирнула мишка, роздивилася, аж воно дятел прилетів жучків шукати. У дятла дзьоб міцний і лапи, мов гачки. Але це птах не страшний.

А ось раптом стрибнула з дерева білка. Шишка соснова у неї в лапках.

Сіла білочка снідати.

А от зайчик пухнатий. Шукає собі захисний куточок, щоб відпочити. Стрибнув заєць до молодої дикої грушки. Погриз трохи кори і просто до пенька.

Отут він і відпочине.

Не знав заєць, що по його сліду лисиця вже давно йде і стежить за ним. Вирив собі ямку біля пенька, ліг і задрімав.

А лисиця здалеку побачила білочку й дятла і собі присіла тихенько.

Сидить лисиця, чекає.

Тихо навкруги в лісі.

Несподівано зашелестіли вітри здалеку.

Зашумів сухий бур'ян.

Об дерево вдарилася гілка.

Розмову чути.

Стукнув дятел.

Білочка стрибнула на дуб.

Зайчик став на задні лапи, довгі вуха підняв сторожко вгору.

Слухають усі.

Мишка шмигнула в нірку.

— Тату, дивись, дивись — білочка стрибає... А он зайчик помчав.

— А там поза кущами побігла лисиця, бачиш, Василько?

— Бачу, тату... От ми переполоху в лісі наробили!

Запитання і вправи:

1. Як підготувалася до зими миша?
2. Як дятел узимку здобуває собі їжу?
3. А яка взимку білка буває? Яка вона буває влітку?
4. Що їв зайчик? Де він відпочивав?
5. Хто стежив за зайчиком?
6. Перечитайте, як в оповіданні говориться про сніг, про зайчика?
7. Який ще може бути сніг? А який зайчик?

Слова для довідок: а) блискучий, холодний, пухнатий, іскристий, зоряний; б) лякливий, боязкий, косоокий, довговухий, меткий.

Придивіться до слідів на снігу: який слід від лапок горобця, а який від собачих лап? Який слід від валянка, чобота?

Т. Шевченко

**
*

Реве, свище завірюха,
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотило.

Запитання і вправи:

1. Перечитайте: що робить завірюха? З чим автор порівнює поле? З чим ще можна порівняти поле взимку?
2. Чи добре, що поле вкрив сніг? Чому про сніг кажуть: сам холодний, а всіх гріє?
3. Взимку холодно, а влітку?
4. Взимку йде сніг, а влітку?
5. Коли взимку починає світати?

О. Іваненко

Бурулька

I.

Якось один хлопчик збив з ринви блискучу бурульку.

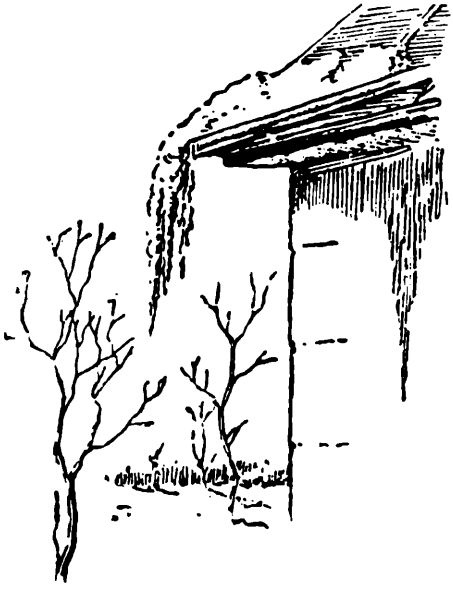

— Моя бурулька, моя бурулька! — зрадів хлопчик, підхопивши її руками, і раптом почув, що бурулька до нього заговорила:

— Ні, ні, хлопчику, тільки не бери мене до рота, я розкажу тобі багато цікавого.

Хлопчик дуже здивувався.

— Ти, мабуть, чарівна бурулька? — запитав він.

— Так, так! — сумно сказала бурулька. — Я зачарована, я заморожена. Я не з дорогоцінного каміння і не з солодкого цукру. Я просто весела краплинка води. Я пливла в Дніпрі з мільйонами своїх сестричок. От тільки вітер не давав мені ні хвилинки спокою. Коли ми вливалися в Чорне море, він здіймав страшні хвилі, як гори, перевертав човни і, як трісочки, кидав пароплави. Але я, маленька краплинка, завжди тікала від нього. Якось вітер виплеснув мене на берег, на гаряче каміння, і я обернулася в пару і полинула в небо.

З мільйонами своїх сестричок ми літали хмарою високо над землею. Там було холодно. Я й мої сестрички знову обернулися у крапельки води. Ми вже були трохи іншими, та ми знов були крапельки і дощем упали на землю, напоїли її.

Я не боялася потрапити під землю. Адже й там я рухалася, жила і знову виринала на світ веселим джерелом.

II.

Я любила все нове, і я не злякалася, коли з своїми сестрами потрапила в довгі, темні труби. Там уже бігло багато води.

— Нічого страшного, — казали старші краплі, — це просто водогін, і скоро ми виллємося на білий світ.

Поки ми бігли, вони розповіли про себе, як їх наливали в паровози, підігрівали, і як вони, обернувшись у пару, рухали цілі поїзди. Ще вони розповіли, як парою чи гарячою водою лилися по трубах і огрівали будинки.

Раптом ми несамохіть стали бігти швидше, швидше.

— Кран відкривають! — закричали мої старші подруги.

Ми вирвалися з труби і потрапили у звичайний великий чайник. Цей чайник якась жінка поставила на електричну плитку. Нам стало гаряче. Чайник за-

булькотів. Вода в ньому закипала. Я швиденько підібралася до кінчика чайникового носа, м'якою парою знялася вгору і вилетіла з іншими подругами в димар.

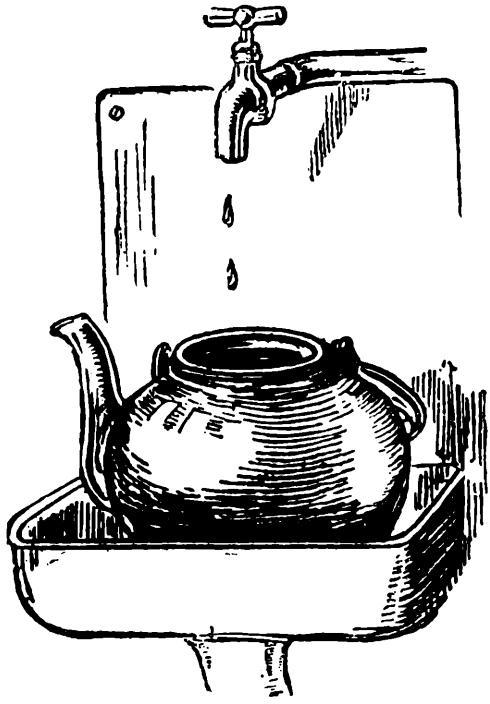

— А, ось де ти! — почула я раптом.

— Ой, лишечко, це знову вітер, сердитий, холодний. Він тепер служив у білої Зими, а Зима завжди хотіла заморозити всю воду на землі. Чи багато їй було роботи зі мною? Вона тільки слово мовила, і я стала холодною крижаною бурулькою.

Бурулька замовкла, і раптом хлопчик почув, що вона тане у нього в руках. До нього долинув тихий шепіт:

— Я знову біжу далі, далі... Я трохи інша, але знову стала краплинкою... — І вже не було нічого в хлопчикових руках. Та він зовсім не шкодував.

Запитання і вправи:

1. Перечитайте, як вітер виплеснув краплинку на берег. Що з нею сталося?
2. Що сталося на небі з парою?
3. Як крапелька води стала бурулькою?
5. Яку ще роботу виконує вода?

Опалення

Вдома у нас є грубка і вариста піч. У грубці добре горять соснові, дубові, березові дрова, торф і кам'яне вугілля.

А у варистій печі кам'яне вугілля не горить, бо в печі нема піддувача.

Від гарячої грубки і печі взимку в нашій хаті завжди тепло. У школі у нас теж тепло, хоч там і немає груби. У нашій школі парове опалення. У підвалі школи міститься кочегарка. Там є два великих котли. Вони вмуровані у печі. У цих печах горять дрова, кам'яне вугілля, торф. Вогонь нагріває воду в котлах, вона закипає, парує. Пара йде по трубах по всій школі, нагріває приміщення.

У багатьох наших школярів вдома теж парове опалення. Воно куди краще за пічне. І палива йде менше та й у хаті чистіше.

Запитання:

1. Для чого люди опалюють приміщення?
2. Яке паливо ви знаєте?
3. Яке буває опалення?

ЗАГАДКА

Завжди їсть, а ніколи ситий не буває.

Л. Толстой

Лев та лисиця

Лев від старості не міг уже ловити звірів і надумав хитрощами жити; зайшов він у печеру, ліг та й удав, що хворий.

Стали ходити звірі його провідувати, а він їв тих, що входили до нього в печеру. Лисиця зрозуміла, в чому справа. Стала біля входу в печеру та й каже:

— Що, леве, як ти себе почуваєш?

Лев каже: — Погано. Та ти чого не зайдеш?

А лисиця каже: — Тому не входжу, що по слідах бачу — входів багато, а виходів немає.

Запитання:

1. Чому лисиця не зайшла до печери?
2. Про що вона довідалася по слідах?

О. Копиленко

Білочка

Свою білочку я приніс із лісу в кишені, така вона маленька була. Мабуть, з гніздечка випала і покірно сиділа на низькій гіллячці. Щоб хижаки її не з'їли, я й забрав білочку додому.

Це таке втішне й веселе звірятко! Швидко виросла білочка і стала зовсім ручна, на плечі мені лазить і все зазирає в руки — чим я її смачним погодую. Любить білочка смачне.

Сама собі й містечко вибрала в хаті. Оселилася вона в запічку, у вузенькій пічурці біля лежанки. Там і тепло і затишно, і немов у нірці живе білочка. Я їй підставив невеличкий стовпчик, і вона вмить вилазить до своєї хатинки. А частіше просто одним стрибком з землі опиняється в пічурці.

Намостили ми білочці там гніздечко, і ото й була її квартира. Горішки, насіннячко білочка тягне до себе додому і там сама собі нишком ласує.

Ніколи нічого не крала наша білочка. Хіба до насіння, до горішків або до ягід добереться — тоді нахова є в своє кубельце і, мабуть, думає, що ніхто й не помітив хитрощів маленької крадійки.

Тільки мого друга Василя ніяк не хотіла визнавати білочка. Як не намагався Василько приручити білочку — не хотіла вона до нього в руки йти і їжу з рук брати. Нічого не могли ми вдіяти. Тільки Василь приходив — білочка зразу ховалася у свій запічок або залазила кудись аж на шафу і звідти спостерігала все, що робиться в хаті.

Василь і сердитись почав на білочку, тоді вона ще дужче стала боятись його. Насилу я переконав хлопця, що білка нікого, крім мене, не визнає, бо звикла змалку до свого хазяїна...

Одного разу приходить до мене Василько і, нічого не кажучи, все намагається стати так, щоб я звернув увагу на його нову кепку. Хорошу синю кепку йому з міста батьки привезли. Усі хлопці заздрили Василеві. І я теж ніби позаздрив, пильно оглянув кепку, приміряв на свою голову — не налазить. Василько навіть зрадів, може боявся, що я собі теж куплю таку

самісіньку кепку — тоді він не зможе сам пишатись чудовою обновою... Оглянули ми з усіх боків нову кепку, приміряли, і Василь обережно поклав її на маленький столик, що стоїть біля мого ліжка.

Годували ми пташок і міняли в клітках воду, потім виходили дивитись на наших голубів, перепелу проса всипали, посиділи в садку під яблунею і поговорили про наші важливі справи.

А коли Василь зібрався додому йти, виявилося, що пропала його нова-новісінька кепка. Переполошився мій Василь, перелякався, аж зблід. Він бо пам'ятав добре, що клав її на столику, а на тому місці нічого немає. Не могла ж кепка сама кудись втекти або вистрибнути в двері.

Де ми тільки не шукали ту кепку! Все в хаті перекидали, під всіма столами й ліжками лазили, в умивальник зазирали — ніби вона сама могла туди стрибнути і втопитись. Навіть на горище полізли і в пилюгу вимазалися, як марюки! На печі і в печі кожен куточок оглянули. Немає кепки. Зникла, немов її й не було.

Соромно було Василькові, але сльози таки в нього на очах заблищали. Мало не заплакав хлопець, а я не знав, чим його і втішити. Обіцяв поїхати в місто й купити ще кращу кепку, але Василько певен, що кращої, як у нього була, на всьому світі немає.

Зовсім сумний збирався Василь додому. Я вирішив іти з ним і сказати батькам, що кепка зникла в мене в хаті і Василь не винен. Вже ми дійшли до дверей, коли несподівано з'явилась білочка і весело стрибнула на стіл. Чомусь, доки ми шукали кепку, вона не вилазила із свого приміщення.

Тоді я згадав, що ми забули ж пошукати в білоччиній хатинці. Швиденько я засунув руку в пічурку і витягнув звідти чисту-чистісіньку Василеву кепку.

Василь Сидорович аж підстрибнув з радощів.

Запитання:

1. Нащо хлопець забрав білочку з лісу?
2. Кого не любила білочка?
3. Який збиток зробила білочка Василеві?

Літак поміг

На крижині, край берега моря рибалки ловили рибу. Раптом крижину відірвало і понесло у відкрите море.

Заметушилися рибалки, та вже було пізно. Генген навкруги вирували чорні хвилі.

Рибалки зібрали снасть, поклали її в санки і вивезли на середину крижини.

Бригадир полічив, чи всі є. Десять рибалок було на крижині.

Більше за всіх непокоївся старий рибалка Степан.

— Так загинув мій батько, так загину і я, — сказав він.

— Це ж не старі часи, — загомоніли рибалки. — Врятують нас.

— Поки врятують — з голоду помремо, — безнадійно махнув рукою Степан. — Та й холоднішає.

Наче у відповідь йому, вітер повіяв нестерпним холодом, погнав хвилі на крижину.

Насувалася ніч темна, бурхлива, крижину несло все далі й далі.

А на ранок рибалки побачили над собою літак. Пілот скинув їм на вантажному парашуті теплий одяг, їжу й листа. У листі було написано, що незабаром прийде допомога.

Радісно захвилювалися рибалки.

У теплому одязі, ситі, вони стали спокійно чекати допомоги.

Другого дня літак показав пароплаву шлях до крижини.

Усіх рибалок було врятовано.

Запитання і вправи:

1. Чому непокоївся старий рибалка?
2. Хто врятував рибалок?
3. Перечитайте, що сказав Степан. Що йому відповіли рибалки?

ЗАГАДКИ

Без рук, без олівця малює без кінця.
Бігли два пси, позадирали носи.

Г. Сковорода

Зозуля і дроздик

Зозуля підлетіла до чорного дроздика та й каже:
— Що ти тут ото робиш?
— Та співаю, як бачиш.

— Співаєш? І тобі не сумно? Я й сама співаю, та ще й, мабуть, краще за тебе, а все таки мені сумно.

— Та ж бо ти, зозуле, тільки те й робиш, що, підкинувши яйця свої у чуже гніздо, літаєш з місця на місце, співаєш, їси та п'єш. А я сам годую, стережу й учу дітей своїх, а працю свою полегшую піснею.

Запитання:

Чому зозулі було сумно?

КАЗКА

Один брат приїхав до другого в гості і прив'язав свого осла біля порога.

А осел одв'язався й утік. Кинулися брати шукати осла. По дорозі зустрічають хлопчика.

— Ти не бачив осла? — питають вони в нього.

— Якого? Сліпого на ліве око, кривого на задню ногу, з старим зеленим лантухом, що в ньому насипаний ячмінь...

— Так, так, це він і є...

— Ні, не бачив, — сказав хлопчик.

— Як не бачив? — закричали брати. — Ти ж про нього все так добре знаєш.

Вони схопили хлопчика і повели до судді, обвинувачуючи його, що він украв осла.

— Я не сліпий, — сказав хлопчик судді. — Я бачив на дорозі сліди осла. Слід задньої правої ноги в нього не такий глибокий, як сліди інших ніг, і крок менший, значить він на цю ногу кривий. По стежці траву об'їдено лише справа, значить зліва він трави не бачив — сліпий на ліве око. Біля дерева осел зупинявся, почухатися, і залишилися на корі зелені нитки, а по ячменю, що сипався з лантуха, я довідався, що лантух був старий, з дірками.

Вислухавши це, суддя вилаяв братів і відпустив хлопчика.

Запитання і вправи:

1. Чи спостережливий був хлопчик? З чого це видно?
2. Простежте: а) якщо сонце заходить у хмари, яка погода буде другого дня, б) в яку погоду дим з димарів стелиться до землі, в) який дощ швидше минає: дрібний чи крапчастий.

Т. Осьмачка

Україна

Шляхи мої неміряні,
гори мої не важені
звірі мої не нажені,
води мої не ношені,
риба у їх не ціджена,
птахи мої не лічені,
щастя моє не злежане...
Оце така я в тебе матінка

В руці Господній
Україна синєнебая!

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Моя родина

Мені тепер уже вісім років. Я живу з татом і з мамою. Маю ще старшу сестру Оксану та старшого брата Михайла. Моя мама має також брата. Мамин брат — мій дядько. Тато має сестру і брата. То мої тітка і дядько. Татові й мамині брати мені приходяться дядьками, а сестри — тітками. Татові й мамині батько та мати — мої дід та баба. А татові й мамині дід та баба є моїми прадідами та прабабами.

Моя сестра Оксана вже замужем і має дочку. Сестрина дочка — моя племінниця, а я їй тітка. Мій старший брат уже одружений і має сина. Братів син є мені племінник, або ще його звуть небіж. Я йому також тітка.

Чоловік моєї сестри Оксани має батька й матір. Оксані вони є свекор та свекруха.

Дружина мого брата Михайла має також батька й матір. Михайлові вони є тесть і теща.

Жінка маминого чи татового брата є мені дядина.

Батько, мати, брат, сестра, тітка, дядько — це все мої родичі. Найближчі мені з них батько та мати. Я їх не зву родичами, а коли говорю про тата й маму разом, то кажу: це мої батьки.

Свекор, свекруха, тесть і теща та дядина не родичі, а свояки.

Я і всі мої родичі складаємо наш рід. Ми всі живемо дружно, один другому помагаємо. Наша мама часто каже: Нашому роду нема переводу! Це значить, що наш рід ніколи не кінчиться і не розсвариться.

Всі мої родичі і свояки — українці. Ми всі горді з того, що належимо до нашого славного й великого українського народу. Всі ми вміємо говорити, читати й писати по-українському. Своєї української мови ми навчились від мами й від тата та від учителів у школі.

Завдання:

1. Напишіть, яких родичів ви маєте, та як вони звуться?

2. Напишіть, яких свояків ви маєте, та як вони звуться?

Наталя Забіла

У сороки-
білобоки
п'ять малят-сороченят.
Усі чисто
хочуть їсти.
Треба всім їм дати лад.

От сорока-
білобока
поскакала на поріг
і до хати
працювати
поскликала діток всіх.

Цей, здоровий,
носить дрова,
той, швидкий, пшоно товче.

Третій в чашку
цідить бражку,

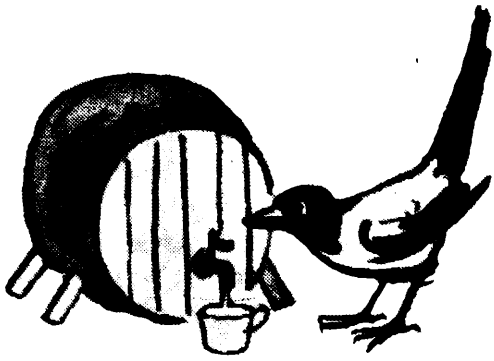

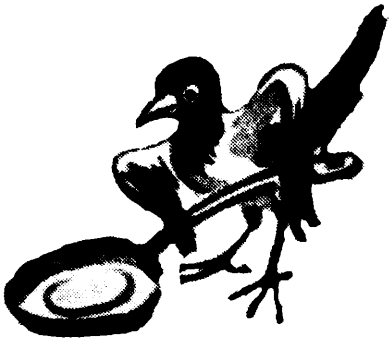

а малий — млинці пече.

Тільки п'ятий
хоче спати,
помагати не біжить,
у садочку
в холодочку
ліг на травці та й лежить.

У сороки-
білобоки
все вже зроблено як слід.
Вся родина
й господиня
посідали за обід.

Ті — до кашки,
ці — до бражки,
ще й млинців по п'ять, по шість.
А ледаче —
хай поплаче!
Хто не робить, той не їсть!

Як почув це братік п'ятий —
не схотів на травці спати,
аж підскочив: — Як це так?
Ви — в господі,
я — в городі,
до роботи я мастак!

Ось він поле
бараболю,
обгортає залюбки,
до городу
носить воду,
поливає огірки.

Ще й на вишню,
на найвищу
лізе ягідок нарвать.
Вже й приносить
ягід досить,
щоб братів почастувать.

І сорока-
білобока
не нахвалиться сама:
— В мене діти
працьовиті,
зовсім ледарів нема!

Авенір Коломиєць

Як громадка гномика Дадка собі нову батьківщину знайшла

Казка

Колись і я не вірив, що на світі є маленькі люденятка.

— Звідки вони могли б узятися? — думав я собі. — Де ж вони можуть мешкати? Що вони роблять? Як вони говорять? Ні, це неправда, що гномики є на світі!

Аж одного вечора, коли я засинав у ліжку, хтось дрібненькими ніжками затьопав по моїй подушці.

— Ти думаєш, що гномиків нема? — почув я голосок біля свого вуха. — А хіба ти все знаєш, що є і чого нема? Хіба ти все бачиш, що є на світі? Зимою ти дивишся, як падають сніжинки, а хіба ж ти бачиш, як вони махають до себе ручками, кивають

пальчиками? Літом ти дивишся, як гойдаються колоски на високих стеблинках у полі, але чи ти чуєш, як вони шепчуть між собою і які гарні казки собі оповідають? А як плачуть квіточки над жайворонковим гніздечком, коли на нього нападає лиха сова, ти хіба бачив? Багато ти не бачив іще. Не кажи ж, що і гномиків нема!

І голосок замовк.

Я зірвався, засвітив світло, почав шукати по цілій кімнаті, але нікого вже не було.

Хто б це міг бути?

— Це, напевно, був гномик, — подумав я собі.

Від того часу став я до всього дуже придивлятися і прислухуватися. І справді — я став бачити те, чого раніше не бачив. Сніжинки, справді, мали ручки, віталися, обіймалися й білими громадками падали на м'яку пелену на холодній землі. І колоски на полях, справді, шептали собі цікаві казки. Побачив я і те, як моргала пелюсточками синя квіточка — волошка до червоного маку, та як за це гнівався на волошку гостроносий куколь.

А коли я навчився все це бачити й чути, тоді й гномики перестали від мене ховатися. Вони почали приходити до моєї кімнати, бігали по столі, коли я писав, заглядали в мої книжки, скакали через попільничку, гралися в хованки в кишенях моєї камізельки.

Тепер я вже знаю про гномиків: і де вони мешкають, і що роблять, і як вони говорять, і як їх треба кликати, щоб вони прийшли.

Ось і тепер — я пишу для вас казочку, а передо мною, на столі, на великій чорнильниці, сидить гномик Дадко — мудрий і чемний голова цілої громадки чудасійних чоловічків.

Він підгорнув поли свого червоного жупанчика, заложив ногу на ногу і розчісує пальчиками свою довгу сиву борідку. На ногах у Дадка великі зелені чобітки, а на голові, немов у козака якого, висока хутряна шапка з довгим золотистим шликом.

Дадко цілий день сьогодні не сходить з мого бюрка. Він уважно дивиться на моє перо і читає кожне моє слово.

— Пиши, пиши, — каже мені Дадко. — Ти вже знаєш, що ми справді є на світі. Я вже показав Тобі

цілу мою громадку. Нехай же й діти знають про нас і вірять, що ми є. Коли вони прочитають оцю книжечку, то також будуть чути, як ми говоримо, будуть нас розуміти, й самі до нас будуть говорити. І нам буде дуже приємно. Ми найбільше любимо дітей.

І я слухаю, що говорить мені Дадко, і пишу казочку про його маленьку веселу громадку.

Про гномика Зуня — молоденького збиточника.

Про гномика Куваньчачу, що хоч добре, хоч погано — він ніколи не плаче. Куваньчача — гномик учений. Він має великі окуляри і все читає грубу-грубу книжку.

Про Чук-Чука — гномика вістуна.

Про Бориса-не-борися задираку й крикуна.

Про співця і поета Бринь-Таратайка.

Ну, і про Дадка — гномика всезнайка.

А коли я пишу, гномики один за одним просуваються у щілинку під дверима, їх находить повна кімната, ціла підлога засипана ними. Я навіть ногою під столом рушити боюся, щоб котрого не придушити. І я не рухаюся. Я пишу. А коли вже не знаю, як далі писати, повертаю очі на гномиків: гляну, послухаю — і вже знову маю стільки писати, що й паперу мені не стає, і чорнила виписуються, і пера ломляться.

Гноми були такі маленькі, що могли літати на метеликах, як на літаках, а на слимачка то їх могло насідати стільки, як великих людей на віз.

Дуже веселі були гномики. Співати вони вчилися від пташок. Послухають, як співає щиглик чи соловейко, та й собі таку саму пісеньку складають. Гратися й бешкетувати гномики вчилися від молодих звіряток. Надивляться, як граються молоденькі лисики або ведмежата, — і ну, собі так само виробляти. Бігають, стрибають, один одного перекидають, а того, хто дасться перекинути, беруть гномики за ніжки, за ручки та й несуть до лісового поточка; розгойдають його на березі — і — гоп! — укинуть у воду. Але гномик не втопиться. Всі гномики вміють дуже добре плавати, вони вчаться від рибок, від жабок та водяних павучків, що то по воді, як мухи по столі, бігають.

Гномики ніколи не плачуть. Гномик гномикові ніколи кривди не зробить. А звірі, пташки й комашки також гномиків дуже люблять, бо хоч гномики й

маленькі, але вони дуже мудренькі. Вони все знають, де що діється, знають, що хто робить, куди можна йти, куди ні, чим можна гратися, а чим ні і що можна сказати, а що — ні. От для прикладу: гномики ніколи не кажуть "Дай!", лише "Прошу дати!"; ніколи гномики не граються сірниками, бо знають, що вогнем можна попекти собі пальчики або спалити хату. І тому, що гномики є такі розумні й чемні, ніхто на гномиків ніколи не гнівається, але й гномики люблять лише тих, що є так само розумні й чемні.

Але найбільше люблять гномиків і звірі, і пташки й комашки за те, що вони знають усі стежки в лісах і всі дороги на полях, усякому вміють порадити, куди треба йти або куди летіти. Часом прилетить у ліс бджілка здалека і не знає, як їй вернутися додому. Вона тоді зачинає кликати гномів. Гноми прибіжать і покажуть, у який бік треба летіти.

Або як приходить осінь і стає холодно, тоді багато пташечок зачинає мерзнути і не знають, що із собою робити, де нагрітися. Тоді від холоду гинуть також мушки, і маленькі пташечки, як от ластівочки, не мають чого їсти. Усі пташки зачинають тоді шукати по лісі гномів і питати їх, що робити. А гноми все знають.

— Тут буде холодно і прийде зима, — кажуть гноми, — а як прийде зима, тоді нападає багато снігу, і ви зовсім померзнете. Ви мусите летіти далеко-далеко з лісу й шукати такого краю, де є завжди літо. Там вам буде тепло і там ви будете мати багато мушок, щоб їсти.

— А де ж ті теплі краї? — питають пташечки.

— А ви дивіться на сонце, — кажуть гноми, — де воно вдень — от у той бік і вам треба летіти. У тім боці є теплий край — вирій.

Слухають пташки ради гномів і відлітають. А як проходить зима, як знову зачинає гріти сонечко, як заквітають квіточки, і літають мушки, тоді пташечки назад вертають до лісів і знову співають ціле літо гномикам своїх пісень.

Аж одного разу сталося в тій далекій країні так, що як прилетіли з вирію пташечки до свого лісу, то не застали вже в нім гномів. Скільки їх не шукали по корчах, по деревах, під грибками, у квіточках, у

пташиних гніздечках — ніде не було гномів. Скільки не кликали пташечки гномів — ніхто не обізвався.

Засумували пташечки, без гномів жити не могли. Розлетілися по цілому світі шукати своїх маленьких приятелів.

А як вилетіли з тієї далекої країни маленькі пташечки, як не стало в ній гномів, зачали там падати великі сніги. Падали й падали, цілу країну закрили, усі ріки й струмочки льодом закували. Так холодно в ній зробилося, як ще ніколи не було. Схотіли й люди з тієї країни втікати, але не знали, куди: гномиків уже не було, не було кого запитати. І мусіли зостатися там люди, зосталися і мерзнуть аж до сьогодні.

— Але де гномики поділися? — Пригадав я Дадкові, — Ти ж мав нам про гномиків розказати?

— Гноми нагнівалися на цю країну.

— А за що ж вони нагнівалися?

— За те, що люди тієї країни велику кривду гномикам зробили. Гномики люблять усім помагати, усім порадять, а за це не хочуть ні грошей, ні подарунків, — хочуть лише щоб про них укладали люди казочки, співали пісні та щоб малювали гномиків на малюночках. Більш нічого не хочуть маленькі чоловічки.

— Хіба ж люди в далекій країні так не дякували вам? — запитав я.

— Колись дякували. І пісні співали, і казочки укладали. Один з них навіть книжечку про нас написав і до друку її дав. Але господар друкарні прочитав, що було написане, та й почав сміятися. "І я маю таке друкувати, про якихось маленьких люденяток? Я їх ніколи не бачив, я не вірю, що вони є. Не буду друкувати такої книжки!" І вкинув усе про нас написане в піч. Згоріли казочки про гномиків...

Я подивився на Дадка, а в Дадка великі сльози котилися по личку і падали на сиву бороду.

— Так тобі шкода тієї далекої країни? — запитав я.

— Ні. Шкода мені тієї казочки...

— Не плач, Дадку, я ж про тебе пишу нову казочку. Посміхнися. Розкажи краще, як ви шукали нової країни.

Дивлюсь, а Дадко й справді вже посміхається.

—Ой, то було пригод-пригод, як ми звідти забралися! — говорить весело Дадко. — Скільки ми світу сходили, скільки див бачили! І в тім краї були, де сонце пече а люди чорні, як шоколяда. І в тім, де люди у високих-високих домах живуть, таких високих, що аж до хмар дістають! І такі країни бачили, де все гори та гори. І такі, де все вода й болото. І такі, де піски й піски. Бачили й краї, де ніколи зими нема, де люди голі ходять. Але ніде нам не подобалося. Там, де були добрі люди, що нікому кривди не робили, там вони так важко працювали, що ніколи їм було й думати про нас, не те що казки укладати чи розповідати. Там, де були високі доми, там люди були багаті й часу вони мали багато, але вони тільки й думали про те, як би то ще багатшими стати. Ніде нам не подобалося. Аж одного дня ми на метеликах прилетіли над іще одну країну, про яку ми і не думали, що вона є на світі, бо навіть у грубій книзі Куваньчачі нічого про неї не було написано. Подивилися ми в один бік — море-море! Подивилися в другий — гори-гори! Глянули перед себе — поля й поля! Глянули позад себе — села й міста, а по селах і містах такі люди, яких ми ще не бачили: веселі, розспівані; побачили метеликів, руками махають, нас вітають!

— Братчики! — сплеснув ручками найменший гномик Зуньо, — А що ж це за прекрасна країна!

Дивимося й надивитися не можемо. Бачимо хатину біленьку в садочку, а під хатиною на призьбі бабуся сидить, казочку розказує, а навколо діти слухають. Бачимо — дідусь сивенький струни пальцями перебирає та людям якусь цікаву пісню співає.

— Про що, про що він їм співає? Я хочу навчитися! — зачав термосити свого метелика за вуса Бринь-Таратайко.

— А вчений гномик Куваньчача мало в носа не втиснув окуляри, так листок за листочком читав свою грубу книгу, щоб знайти, яка то країна і як вона називається.

— Не шукай! — крикнув гномик-вояка й задирака Борис-не-борись. — Ось краще, Куваньчачо, униз подивись... Які тут люди здорові! А які міцні та які гарні! Мабуть, що й ти хотів би таким бути!

— А які в них широкі штани! — кричав Зуньо. — Та ж у такі можна б цілу нашу громадку разом з метеликами сховати!

— А ти, галайку, не горлай, — напустився на Зуня гномик Чук-Чук, — ти краще послухай, яка їхня пісня.

Аж нарешті й Дадко, що досі слухав та придивлявся, і собі обізвався.

— Велика країна, велика й багата! І від гір до моря все ті самі люди тут, та сама мова. Яка хороша мова! Слухайте, гномики, слухайте!

І зачали гномики ловити слова тієї мови, що долітала до них, і укладали їх у своїй пам'яті так, щоб уже ніколи не забути.

— Гномики! — скрикнув раптом Зуньо, — це ж така країна, якої ми шукали!

— Тут такі люди, яких нам треба! — підхопив Борис-не-борись.

— Але як вона зветься? — аж за вухом чухав учений Куваньчача. — От ніяк знайти в моїй книзі не можу. Не інакше, тільки хтось умисне не написав про неї, щоб ми нічого не знали. Але я напишу! О, я багато напишу!

— Ха-ха-ха! — зареготали метелики.

— Чого ви смієтеся! Ми хочемо тут зостатися! Ми не хочемо далі! — кричали в один голос усі гномики й затурзали кожний свого метелика.

Зупинилися метелики.

— Яка це країна? Як вона зветься? — кричали й кричали гномики.

— Ми вам скажемо, — промовили метелики, — ця країна зветься Україна!

— Україна? — як сонечка, заясніли личка всіх люденяток. — Це буде наша країна! Сідаймо! Сідаймо! Слава нашій Україні!

Розпростали метелики крильця й повільно опустилися з гномиками на зелену леваду.

І від того дня нікуди вже не хочуть летіти гномики, не хочуть шукати іншої батьківщини.

Гномики так злюбили все, що тут бачили, що деякі скоро навіть виглядом сталися подібні до тутешніх людей.

Зуньо вдягнув широчезні шаравари й дуже хутко навчився витанцьовувати навприсядки.

Бринь-Таратайко навчився грати на бандурі і все приграваз до танцю Зуньові.

Борис-не-борись не переставав співати пісню, що він — козацького роду й усім казав, що таки попливе човном через море, як колись козаки, й буде воювати з турками. Навіть бороду собі Борис-не-борись збрив і тільки довгі вуса покинув.

Зате Куваньчача і Дадко, як були з вигляду гномиками, так і зосталися.

А одного разу, як дуже вже докучали Куваньчачі Зуньо з Бринь-Тарайком, щоб він бодай чоботи свої величезні змінив та хоч гопака танцювати навчився, Куваньчача наклав на носа окуляри, розгорнув свою грубу книжку й прочитав у голос:

"Не будь мавпою і не вдягайся в чуже пір'я. Нехай будуть на світі різні мови, різні штани і різні пісні. Ти роби так, щоб усе твоє було найгарніше. Амінь."

Дуже засоромлені відійшли Зуньо з Бринь-Таратайком. Почув про все і Борис-не-борись і також засоромився. З того часу не намагалися вже гномики бути такими, як хтось, а вернули знову до всього гном'ячого і до роботи, якої гномикам вирікатися невільно: помагати людям та берегти їх від лиха.

— От. чому, що ми мешкаємо у вас, — говорив поважний Дадко, — то у вас і сонечко не перестає гріти. і пташечки співають, і квіточок стільки по лугах і полях, як ніде. А там, де нема сонця, де квіточки до людей не посміхаються, де люди більше плачуть, ніж сміються, там, так і знайте — нас нема.

— Але в нашій країні ви є в кожній хаті? Правда, Дадку?

— О, ні, — відповів Дадко, — ми є тільки там, де є люди добрі і де діти чемні та мудрі. Там, де люди недобрі, де діти неслухняні або між собою сваряться, там нас нема. Із таких домів ми втікаємо і

вертаємося до них тільки, як почуємо, що там уже знову всі чемні і добрі, і не сваряться.

— А як же ви знаєте чи вже вертатися чи ще ні?

— О, ми все знаємо. Ми вміємо так увійти в хату, що нас і не бачать. Ми вміємо заглядати у віконця до хат, прикладаємо вушка до шибок, слухаємо... Але ти про це не пиши! — аж скочив із чорнильниці Дадко, — Нехай люди не знають.

— А я вже написав, — кажу йому.

— Ну то видери!

— Як буду видирати, то ще цілу казку подеру.

— Ну то я тобі за це нічого більше сьогодні не скажу! — розсердився Дадко.

І Дадка не стало.

Скільки я перешукав, скільки заглядав по куточках, за шафу, під подушку, — Дадка не знайшов.

Але я знаю: він прийде знову. У Дадка добре серце. Може, взавтра прийде. Знову сяде на мою чорнильницю й буде оповідати.

А що він мені оповість, ви знати будете: я зараз напишу. Бо що-що, а таки казочки про себе гномики люблять найбільше.

А писати про них і розказувати треба, бо ще і на нас погнівалися б і від нас повтікали б.

Запитання і вправи:

1. За що люблять гномиків звірі, пташки й комашки?
2. Чого саме залишились гномики в Україні?
3. Що вичитав з своєї грубої книги вчений гномик Куваньчача Зуньові і Бринь-Таратайкові? А чи ви робите так, як навчав гномик Куваньчача?

В. Самійленко

Україна

Наша славна Україна,
Наше щастя і наш рай.
Чи на світі є країна
Ще миліша за наш край?

І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо,
На Вкраїні й для Вкраїни
Будем жити й помремо.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Нова радість стала

Нова радість стала,
Як на небі хвала:
Зоря ясна над вертепом
Увесь світ осіяла.

Пастухи з ягнятком,
Перед тим Дитятком
На колінця припадають,
Царя Бога вихваляють.

Просим Тебе, Царю,
Просимо всі нині:
Даруй волю, верни славу
Нашій Неньці Україні.

Ой, сивая та і зозуленька

Щедрівка.

Ой, сивая та і зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Усі сади та і облітала,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

А в одному та і не бувала.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

А в тім саду три теремі:
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

У першому красне сонце,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

У другому ясен місяць,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

А в третьому дрібні зірки,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Ясен місяць — пан господар,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Красне сонце — жона його,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Дрібні зірки — його діти.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Завдання і вправи:

Перепишіть цю щедрівку у зошити. Вивчіть її напам'ять.

Різдвяні бажання

Від хлопчика:

Я маленький хлопчик,
Виліз я на стовпчик,
На сопілці граю, граю,
Христа прославляю.
З Різдвом у цій хаті,
Будьте всі багаті!

Від дівчинки:

Я маленька дівонька,
Як у полі квітонька,
Колядоньку вам співаю,
Христа прославляю.
З Різдвом я до вас прийшла,
Божу радість принесла:
Бог від Діви народився,
Нині нам явився!

Леонід Полтава

Різдво

Побіг зайчик у село,
бо лісочок замело,
бо сьогодні у ліску —
ні цвірінь,
ні ку-ку.

А у нашій у хатинці —
сто цукерків на ялинці,
сто жовтеньких стрічечок,
сто блакитних зірочок!

Ходи, зайчику, до нас,
будем гратися весь час,
бо у тебе, у ліску —
ні цвірінь,
ні ку-ку.

А у нашій у хатинці —
сто цукерків на ялинці,
сто жовтеньких стрічечок,
сто блакитних зірочок!

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Леонід Глібів

Котилася тарілочка

Котилася тарілочка
по крутій горі,
забавляла любих діток
у кожнім дворі.

Прийшла баба — сама чорна,
і чорний жупан,
заховала тарілочку
у синій туман.

Золотую тарілочку
всі знають давно, -
то на небі ясне сонце
на весь світ одно.

Чорна баба — нічка темна —
із давніх-давен
покриває все на світі,
як погасне день.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Тарас Шевченко

Тарас Шевченко народився на Київщині. Тарас ще був зовсім маленький, як у нього вмерла мама, а потім і тато. Зостався Тарас сиротою. Дуже він хотів учитись, але пани не пускали його в школу. Пани хотіли, щоб він пас ягнята, а не вчився.

Потім Тарас навчився читати й писати. Став він також великим малярем. Тарас писав про нашу Україну і про українців. Він хотів добра українцям і всім людям. Російський цар не любив його за це. Він звелів заслати Шевченка в ті краї, де нема ні садків, ні річок. Там і людей було мало. Десять років пробув Шевченко на тому засланні. Там він згадував нашу Україну і писав вірші про неї.

Шевченко не злякався панів і царя. За це ми всі любимо його. Шевченко дуже любив Україну. Україна наша найкраща в світі.

Шевченко казав:

Немає другої Вкраїни,
Немає другого Дніпра...

Коли Шевченко помер, то його поховали в Україні над Дніпром.

Шевченко віддав своє життя за Україну.

Ми всі будемо робити так, як нас учив Тарас Шевченко.

Тарас Шевченко

Тополя

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю;
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий,
Лист широкий —
Марно зеленіє;
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

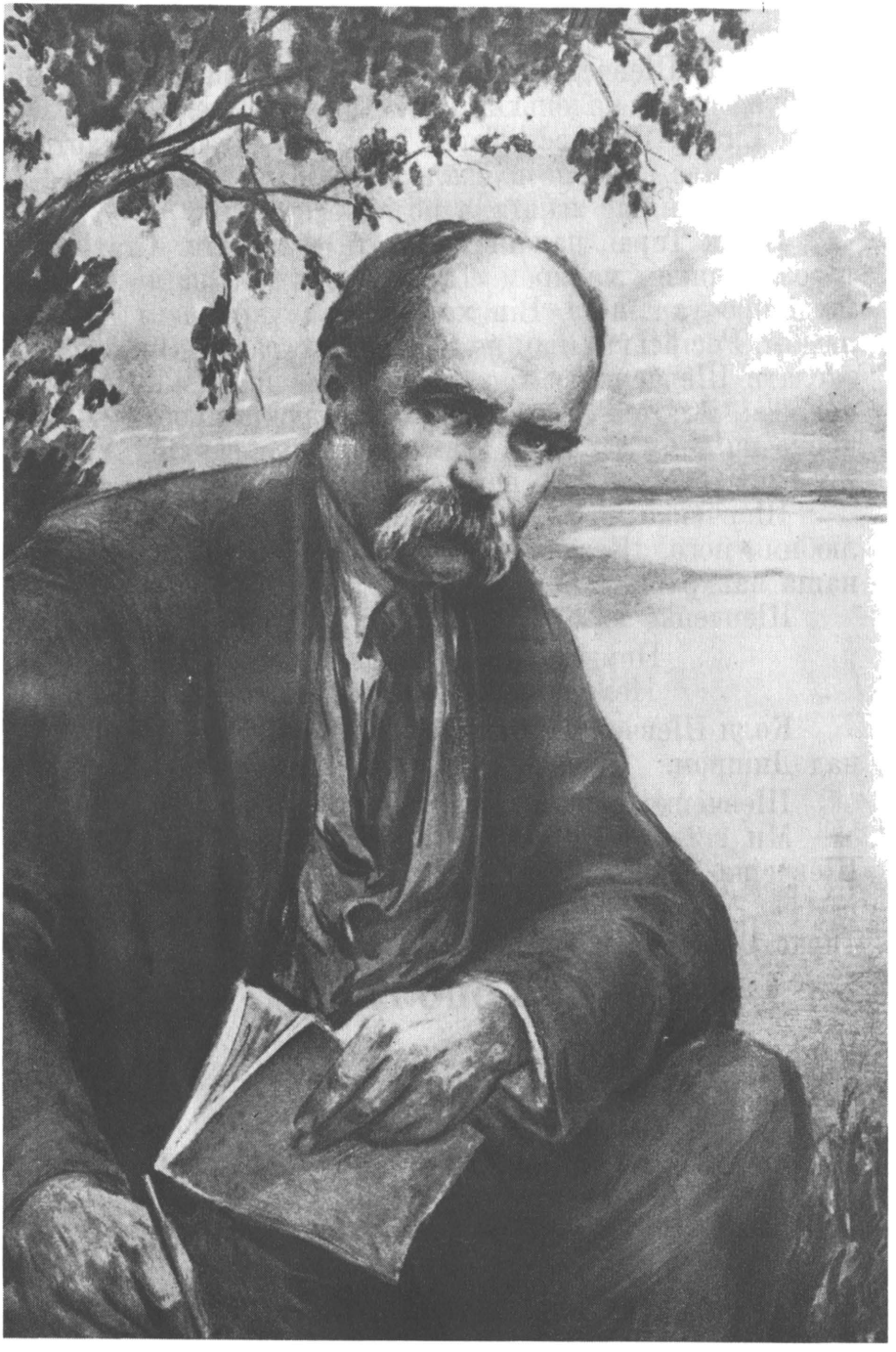

Тарас Шевченко над Дніпром.

Тарас Шевченко

Зацвіла в долині
Червона калина;
Ніби засміялась
Дівчина дитина
Любо, любо стало.
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина
І в білій свитині
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долині.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

О. Іваненко

Спадщина

Місяць березень брехливий і зрадливий—то до зими тулиться, то до весни. Поїхав батько в березні аж у Київ — панське добро якесь відвозив, застудився, занеміг. Треба було б йому трохи полежати, та де там — женуть на роботу.

— Іди, іди, ледащо, — гримає прикажчик,— давно на стайні не був, різок не куштував!

А з панщини принесли тата. Вже погляд був каламутний. Як поклали його на лаві, сказав:

— Приведіть усіх.

Усі діти зібралися, усі родичі.

— От і смерть прийшла, — ледве вимовив тато. — Хату Микиті залишаю, він старший, — і почав усіх обділяти.

— Синові Тарасу з мого хазяйства нічого не треба, він не буде абиякою людиною. Буде з нього або щось дуже добре, або велике ледащо, — для нього моя спадщина нічого не значитиме.

Глянув на Тараса довгим поглядом, ніби мовив: це ж ти розумієш! Підійшли діти попрощатися, а до півночі його вже й не стало.

Сіли родичі радитися, що з дітьми робити.

Треба Тараса кудись у наймити, — мовив хтось із Тарасових дядьків.

— Хай до мене йде свині пасти, — обізвався Павло. — Гаразд, Тарасе? Підеш?

Тарас спідлоба глянув на дядька — згадав, як той

катував його безневинного. Та ще згадав батькові слова: „Ні, може з нього щось таки й вийде".

— Ні, не піду! Я сам собі знайду, де мені жити.

Як поховали батька, зібрав Тарас у свою торбинку каламар, перо та крейду і пішов по шляхах шукати собі долі.

Завдання і вправи:

Перепишіть це оповідання. Перекажіть його своїми словами.

Тарас Шевченко

Вечір

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає...
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих...

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Тарас Шевченко

Защебетав жайворонок
Угору летючи,
Закувала зозуленька
На дубі сидючи.

Защебетав соловейко,
Пішла луна гаєм,
Червоніє за горою;
Плугатар співає.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Платон Воронько Малюнок Г. Карлова

Ніколи не хвались...

Хвалився кіт,
Що він убрід
Дніпро перебреде.
Та як пішов
І не прийшов —
Нема кота ніде.
І ти ніколи не хвались, —
Коли не можеш — не берись.

В. Литвиненко

Лисиця та їжак

Поверталася стара лисиця з невдалого полювання. У животі бурчить від голоду, та вона хоч би що — і бровою не веде. Іде, солодкими оченятами позирає. Назустріч їжак.

— Здоров був, їжаче!

— Здоровенькі й ви будьте, — відповів їжак і згорнувся клубочком.

— Як здоров'ячко?

— Спасибі.

— А давно ми не бачилися, голубчику. Давай на радощах поцілуємось.

Згорнувся їжак ще тугіше, засопів.

— Не можу, — відповідає, — я ще не вмивався.

— А знаєш, — каже лисиця, — я тепер уже не їм м'яса, самі овочі. Сьогодні цілий ранок з кроликами на капусті паслася. Та й наїлася ж!..

— Та що ви кажете?! А я оце саме хотів вам сказати, що біля старої вільхи виводок тетеревенят пасеться.

— Де це? — так і підстрибнула лисиця.

— За струмочком направо. Та куди ж ви?

— Побіжу, ніколи...

І лисиці як не було.

Розгорнувся їжак — піди, побігай! Нас, голубонько, не обдуриш...

Та й потупав далі.

Запитання і вправи:

1. Як хотіла обдурити лисиця їжака?

2. Як перехитрив лисицю їжак?
3. Як можна ще сказати замість "потупав далі"?
4. Розкажіть зміст цього оповідання своїми словами.

Леонід Полтава

Наша батьківщина

Там, де море є глибоке,
де заквітчані Карпати,
де степи такі широкі,
що очима не обняти,
там є наша батьківщина —
Україна!

Там, де сонечко іскриться,
де ласкавий вітер віє,
де на горах є столиця —
наш великий, славний Київ,
там є наша батьківщина —
Україна!

Всі ми: я і мама, й тато
у чужім, далекім краї
будемо її кохати,
бо і нас вона кохає —
нас кохає батьківщина —
Україна!

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

К. Перелісна

Молитва

Пошли нам, Боже,
Маленьким дітям,
Щастя, здоров'я
На довгі літа.
Щоб виростали
розумні й сильні,
Душею чисті
І серцем вільні.
Щоб нам світила
Зіронька долі,
Щоб ми не знали
Лиха ніколи.

Про великого лева, хитру лисицю та дурного ведмедя

I.

Якось лев покликав до себе лисицю та й каже:

— Хворий я тяжко. Дістань мені ведмедя, я покуштую його мозку, то, може, і одужаю.

Лисиця пішла до ведмедя і почала йому отак співати:

Лев наш занедужав,
смерть прийшла до нього,
танцюй, любий ведмедю, танцюй,
ти ж бо володар лісів.

— Як це розуміти, що я володар лісів?

— Бо лев перед смертю хоче тебе бачити і володарювання лісами передати тобі. Поспішай же до нього.

Ведмідь повірив. Побіг до лева.

А лев як накинеться на ведмедя, хотів його задушити, та ведмедеві вдалося вирватися з левових лап і втекти. Тоді він поклав собі знайти лисицю і помститись над нею.

II.

У зеленому лісі під деревом сиділа лисиця, попивала молочко з глечика і такої співала:

Лев наш занедужав,
смерть прийшла до нього,
танцюй, любий ведмедю, танцюй,
ти ж бо володар лісів.

— Ось я тобі покажу зараз ліси та володаря, дурна ти лисице.

— Що з тобою, мій любий? Ось сядь, лишень, хоч на хвилинку відпочинь, заспокойся і говори по-людському.

— Як, що зі мною? Я ледве вирвався з левових пазурів.

— То, певно, лева пропасниця трусила, і він через те тебе й не впізнав. На ось молочка ковтни та за-

спокойся трохи, а тоді вже ми разом підемо до лева. Зі мною він тебе впізнає.

Голодний ведмідь, побачивши повний глечик молока, накинувся по-ведмежому на їжу, всадив свою голову в глечик та так усадив, що після ніяк не міг її витягти назад.

III.

— Серце, лисице, рятуй мене, бо я не можу витягти голови з глечика.

— Не можу я цього зробити, не в моїй це силі, — відповіла лисиця.

— Ну, добре. То хоч порадь же мені, як звільнити голову, — сказав ведмідь.

— Є тільки один вихід. Біжи до річки, набери в глечик води. Глечик під тягарем її потоне, і ти звільнишся від нього.

Ведмідь побіг до річки, став топити глечик у воду, та й сам захлинувся, залився водою і впав на березі. Лисиця накинулась на нього, добула з голови мозок і з'їла його. Тут саме приходить лев.

— Ах ти, погана лисице, чого ж це ти не прислала до мене ведмедя, щоб я міг покуштувати мозку його і вилікуватись?

— А того, що як розкрила я череп ведмедя, то мозку вже там не було, навіщо ж його було до тебе посилати? — сказала лисиця.

— А це таки правда, бо коли б ведмідь мав мозок, то він, вирвавшись із левових пазурів, не потрапив би до лисячих лап, — сказав лев і пішов собі геть.

Запитання і вправи:

1. Чому цю казку названо „Про великого лева, хитру лисицю та дурного ведмедя"?
2. Перечитайте, як ведмідь вирвався від лева. Як лисиця обдурила ведмедя, давши йому молока?
3. Розкажіть, як загинув ведмідь.
4. Придумайте заголовки до кожної частини.

М. Коцюбинський

Навесні

Раніше почало вставати сонце, щиріше пригрівати землю. Прокинулися весняні води. Задзюрчали струмочки, заклекотіли в ярах, розлилися широкою повіддю.

Звився жайворонок високо під чисте небо й заспівав. Він співав, що мертва земля ожила знов. Сонце стало ласкавим, теплим, ясним. Повіяли вітри і принесли на своїх крилах невідомі досі пахощі.

Забреніли у веснянім повітрі мухи.

Набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листям прикрасити гаї і діброви.

Завдання:

Навчіться виразно читати це оповідання. Перепишіть його в свої зошити.

К. Перелісна

Весна

Ой, сонечко яснеє
Пригріває,
А сніжочок водицею
Підпливає.
І весняні струмені
У ярку,
А на полі квітоньки
У сніжку.
Ой, та квітка-пролісок
Весняний,
А над нею жайворонок
Голосний.

В. Даль

Старик - роковик

Вийшов Старик-роковик. Став він махати рукавом і випускати птахів. Кожний птах мав своє ім'я. Махнув Старик-роковик перший раз — і вилетіло перших троє птахів. Повіяло холодом, морозом.

Махнув Старик-роковик другий раз — вилетіла

друга трійка. Сніг став танути, на полях закрасувалися квіти.

Махнув Старик-роковик третій раз — вилетіла третя трійка. Спека така стала, аж дихати важко. Селяни почали жито жати.

Махнув Старик-роковик четвертий раз — і вилетіло ще троє птахів. Подув холодний вітер, пішов дощ, лягли тумани.

А птахи були незвичайні. У кожного птаха по чотири крила. У кожному крилі по сім пір'їн, у кожного пера половина біла, друга чорна. Махнув птах раз — стало ясно-ясно, махнув другий — стало темно-темно.

Запитання:

1. Скільки днів має тиждень? Назвіть їх.
2. Скільки тижнів має місяць?
3. Скільки місяців має рік?
4. Які пори року ви знаєте?
5. Які місяці зимові, весняні, літні, осінні?
6. У яку пору року йдуть: дощі, сніг, град?
7. Після ранку завжди настає день, а що настає після дня, вечора, ночі?

Н. Забіла

Ластівочка

Щебетала ластівочка,
Щебетала,
Повідала любим дітям,
Де бувала...
— Ой, бувала я далеко,
На чужині,
Там так сумно, як без неньки
Сиротині.
Хоч і гарно, хоч тепленько
За морями —
Та найкраще в рідному краю,
Між братами...

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Яблунька

Слова Н. ЗАБІЛИ

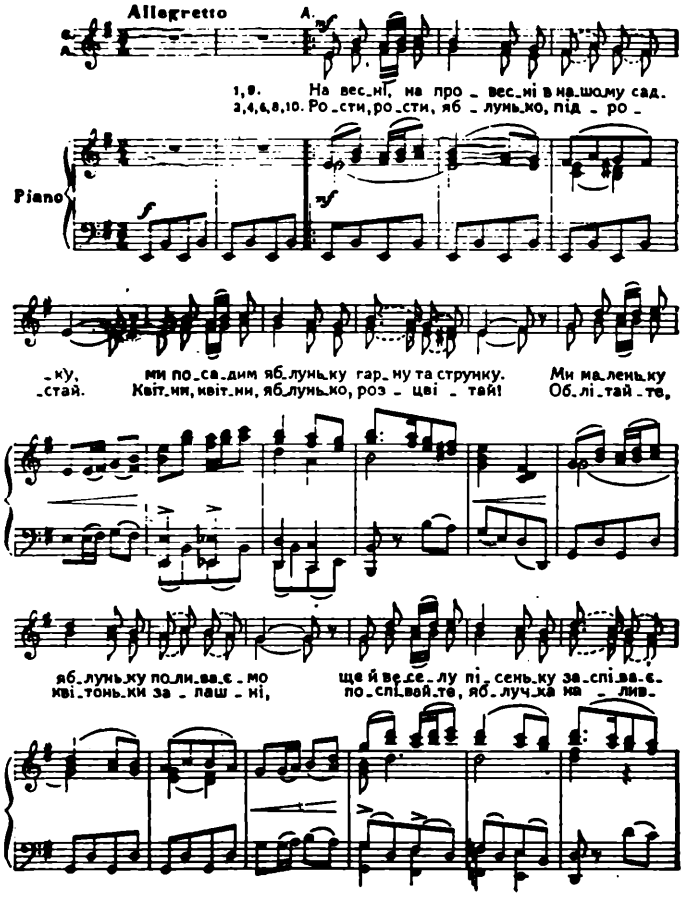

1. Навесні, напровесні
в нашому садку
ми посадим яблуньку
гарну та стрункy.
Ми маленьку яблуньку
поливаємо,
ще й веселу пісеньку
заспіваємо.

2. Рости, рости, яблунько,
підростай.
Квітни, квітни, яблунько,
розцвітай!
Облітайте, квітоньки
запашні,
поспівайте, яблучка
наливні!

Музика П. КОЗИЦЬКОГО

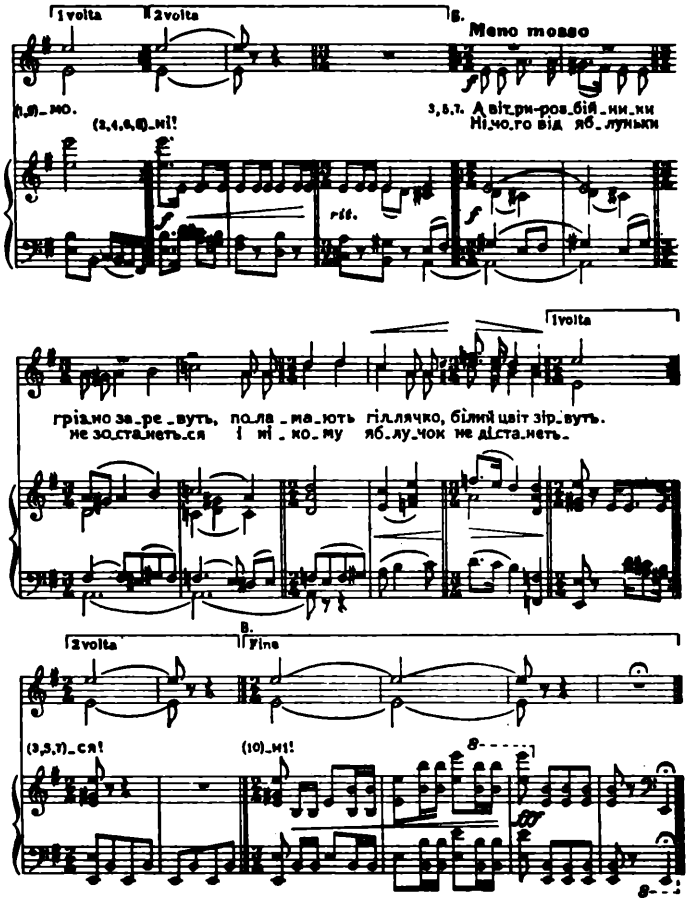

3. А вітри-розбійники
грізно заревуть,
поламають гіллячко,
білий цвіт зірвуть.
Нічого від яблуньки
не зостанеться,
і нікому яблучок
не дістанеться!

4. Рятувати яблуньку
біжимо,
ми її пошкодити
не дамо!
Геть, вітри-розбійники,
не шуміть,
нашу любу яблуньку
не ломіть!

5. А зайці-розбійники
з лісу плиг та плиг!
Обгризуть всю яблуньку
з голови до ніг...
Нічого від яблуньки
не зостанеться,
і нікому яблучок
не дістанеться!

6. Рятувати яблуньку
біжимо,
ми її пошкодити
не дамо!
Геть, зайці-розбійники,
не скачіть,
нашу любу яблуньку
не гризіть!

7. Горобці-розбійники
прилетять в садок,
поклюють, пострушують
яблука з гілок.
Нічого на яблуньці
не зостанеться,
і нікому яблучок
не дістанеться!

8. Рятувати яблуньку
біжимо,
ми її пошкодити
не дамо!
Горобці-розбійники,
не летіть,
нашу любу яблуньку
не трусіть!

9. За весною йде до нас
літо золоте.
Під промінням сонячним
яблунька росте.
А ми нашу яблуньку
доглядаємо,
соковитих яблучок
дожидаємо.

10. Росла, росла яблунька,
підросла.
Квітла, квітла яблунька,
відцвіла.
Де біліли квітоньки
навесні —
вже поспіли яблучка
наливні!

Діти йдуть один за одним, з піснею обходять навколо майданчика, сходяться в коло і „саджають яблуньку": ставлять серед кола хлопчика чи дівчинку.

Закінчуючи приспів („Облітайте, квітоньки запашні, поспівайте, яблучка наливні!"), діти розходяться і стають частина ліворуч, частина проворуч.

Діти з лівої сторони співають: „А вітри-розбійники..." і, в такт пісні вимахуючи руками, наближаються до „яблуньки" і оточують її. „Яблунька" злякано затуляє обличчя руками, зщулюється, тремтить. Але в цей час її швидко оточують діти з правої сторони, співаючи „Рятувати яблуньку біжимо..." і, з'єднавшись руками перед „вітрами", відгороджують від них „яблуньку". З останніми словами їхньої пісні „вітри" відбігають знову ліворуч, а „рятівники" — праворуч.

Так само продовжується гра далі. Ліва сторона зображує і „зайців", які наближаються до яблуньки стрибками, а потім і „горобців", які летять до яблуньки, помахуючи руками-крильцями.

Щоразу „яблунька" злякано затуляється, коли її ото-

чують вороги, і весело сміється й плескає у долоні, коли „рятівники" роблять навколо неї коло.

Із словами „За весною йде до нас літо золоте..." всі діти збігаються в коло навкруг яблуньки і танцюють спочатку повільно, а потім („Росла, росла яблунька") все швидше; зупиняються і, гучно плескаючи в долоні, закінчують гру.

ПРИМІТКА:

Порядок виконання куплетів тексту визначено в нотах цифрами, а саме:

1, 9 куплети виконуються з музикою означеною літерою А (з закінченням на I вольті).

4, 6, 8 куплети виконуються з музикою, означеною літерою А (з закінченням на 2 вольті).

10 куплет виконується з музикою, означеною літерою А (з закінченням на 3 вольті, що визначена літерою В).

3, 5, 7 куплети виконуються з музикою, означеною літерою Б.

А. Малишко

Кіт - воркіт

Кіт-воркіт біля воріт
чуха лапкою живіт.
З'ївши мишку-побіганку,
що робити по сніданку?
Чи погнати біля хати
вслід за голубом-гінцем?
А чи вуси-довгоруси
розчесати гребінцем?
Що робити, кіт не знає
за ворітьми, у кущі,
а над ним веселка грає,
золоті несе дощі.

Вправи:

Знайдіть у вірші: як названо кота, як мишку, голуба, вуси. Як ще можна кожного назвати?

Чому святимо вербу перед Великоднем?

Степанко з товаришами вибігли бавитися поза місто. Зупинились у гаю біля старих сливок. З гори було видно місто Єрусалим. У ньому повно кам'яниць з плоскими дахами. Найвище підносилась Єрусалимська церква, що стояла на горі. На дорозі гамірно. Це йдуть богомольці у білих завоях на головах з палицями в руках. Пил з дороги притрусив їхні подорожні плащі-хитони. Вони йдуть здалека в Єрусалим помолитись Богу. За тиждень буде Великдень, величне свято.

— Дивіться, — гукнув Степанко, і показав рукою на дорогу. Дорогою йде чоловік: волосся довге, спадає на плечі. У руках палиця, його плащ підперезаний поясом. Поглянув на хлопців і усміхнувся привітно. За ним ідуть товариші подорожні: один, два, три... дванадцять, — нарахував Степанко. Найближче йшли два: один сивобородий, другий молоденький.

— Я знаю, хто це, — сказав Степанко.

— Хто, хто? — запитали цікаві хлопці.

— Це Ісус. Вчора бачив його мій тато. Він зробив велике чудо: воскресив мертвого Лазаря в селі Витанії.

Хлопці прибігли до шляху, стали збоку. Чують, як Ісус каже до двох апостолів: — Ідіть просто в місто, там коло однієї хати побачите прив'язану ослицю й молодого осла. На тім ослі ніхто ще не їхав. Приведіть мені його сюди.

— А як господар не дозволить?

— Скажете, що я його потребую, — відповів Ісус.

— Господар напевно дасть осла, бо він знає, хто це Ісус, — додав один з апостолів.

Два апастоли, Петро та Іван, пішли в місто. Приходять і справді застають ослицю з ослом.

— Як дивно, що Ісус наперед здалека знав, що тут якраз буде добрий господар, — каже Петро.

— Нічого дивного, Ісус прийшов з неба, Ісус все знає, — відповів Іван.

Привели осла. За цей час біля Ісуса зібралося

багато паломників. Усі пізнавали, що це Спаситель. Ісус цим разом буде їхати величньо в Єрусалим, а не йти пішки як звичайні люди. — Я маю найбільший плащ — крикнув хтось з гурта. Покриймо ним осла — радили інші.

Ісус сів. Люди здіймають свої хитони, хустки та стелять дорогу, бо Ісус їде... Ось зелений гайок. Кожний виломив собі зелену галузку — вербу. Степанко з хлопцями також виломили собі по галузці та стали перед самим Ісусом. Ісус усміхнувся, як побачив хлопців.

Розпочався величний похід. Ісус їде, біля нього йдуть апостоли, перед ними Степанко з хлопцями, далі повно подорожних прочан. Усі махають галузками. Здається, неначе гайок з деревами йде в поході. Люди плещуть, радіють та співають: Осанна! Благословен той, хто йде в ім'я Господнє!

Подорозі прибуває щораз більше людей: з кожної вулички, з кожного подвір'я біжать люди до Ісуса. І на дахах повно людей, що приглядаються. А он з вікон виглядають цікаві діти та помахують руками. Найменшу дитину мама піднесла вгору, щоб ліпше бачила Ісуса. Навіть ластівки веселіше літають понад людьми. Одне ластів'ятко крильми навіть доторкнулося самого Ісуса. Ластівки теж вітають Ісуса.

Аж ось йому назустріч біжать діти. Вони вибігли привітати Ісуса. Дівчатка піднесли галузки в руках, хлопчики заграли у срібні труби. Тішиться Ісус, благословить дітей та всі разом ідуть у церкву помолитися Богу.

Це була перша вербна Неділя. На цю пам'ятку святять вербу у церкві та несуть, як ті діти, що вітали Ісуса.

Завдання і вправи:

1. Розкажіть, відки походить традиція святити вербу.
2. Розкажіть, як ви ходили по вербу.

Л. Глібів

Христос воскрес!

Христос Воскрес! Радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий хрест вінок.

Нехай бренять і пахнуть квіти,
Нехай почує Божий рай,
Як на землі радіють діти
І звеселяють рідний край.

На все погляне Божа Мати,
Радіючи, з святих небес...
Збирайтесь, діти, нум співати:
„Христос Воскрес!
Христос Воскрес!"

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Тарас Шевченко

Великдень

На Великдень, на соломі
Проти сонця, діти
Грались собі крашанками,
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З лиштвою пошили сорочечку,
Тій стьожку, тій стрічку купили;
Кому шапочку смушкову,
Чобітки шкапові;
Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукави.
— Мені мати купувала...
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
„А я в попа обідала"...
Сирітка сказала.

Наталя Забіла

І в Олі буде грядка

Разом з сонцем ранком линуть у хату гострі й свіжі пахощі весни. Вийшла Оля у садок гуляти, де ще так недавно танув сніг. А тепер — росте на гіллях листя, зеленіє — просто при очах. І нової травки гострі списи з-під трави торішньої стирчать.

Край паркана — що це роблять діти!

Скільки сміху, радости й турбот.

Підійшла Олюся подивитись.

— Цеж вони копають огород.

Сміх і галас:

— В мене будуть дині.

— В мене буряки.

— В мене морква.

А в того гарбуз з смачним насінням, і в'юнкий горох, і огірки...

А Олюся ще така маленька, наймолодша з-між усіх діток. Чорні очі, личко рожевеньке, і кругленька вся, як огірок.

Тягне Оля і собі лопатку: „Ой, яка ж велика і важка".

— Буде й в мене теж маленька грядка, як у всіх дітей з новацького гуртка.

І скопала грядку наша Оля, не відстала від усіх діток. Їй, щоправда помогли Михасик та Роман та Лесь та Ігорок.

— Ну, мала, яке ж тобі насіння?

А мала не знає, що саджать.

— Посадити б їй солодкі дині, що під сонцем як свинки лежать.

— Чи червону моркву, чи салату, чи смачні зелені огірки?

— Чи капусту — потім шаткувати, чи горошок, щоб зривать стручки?

Наша Оля взяла по зернятку й буряків, і моркви, і те, й те... Ой, і буде ж у Олюсі грядка, мабуть краща, ніж у всіх дітей...

Йде робота радісна та скора, веселіша за найкращу гру.

А ласкаве сонце лізе вгору, і пече, й цілує дітвору.

Л. Глібів

Весна

Од снігів — ні слідів, трава зеленіє, а сонечко околичко вигріває, гріє. По садах, по гаях пташечки співають, черешеньки білесенькі стоять, розцвітають. На ставку од льодку і сліди пропали. На просторі, як у морі, човни загуляли. Вже й верба почина листи викидати, і гілочки, як квіточки, звісили чубаті. Шпичаки з осоки гострі виглядають, а водиця хвилюється та їх заливає. І село навколо наче поновіло: куди глянеш, де не станеш, все повеселіло.

Запитання і вправи:

1. Куди подівся сніг?
2. Перечитайте, хто заспівав по садках, що сталося із ставком, вербою?
3. Яке стало село?

Тарас Шевченко

*
**

Тече вода з-під явора
Яром на долину
Пишається над водою
Червона калина.
Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
Поміж осокою.
А качечка вшпливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

У лісі

Весна надходить. Вовки, лисиці, зайці, білки, куниці почали вдягатися в літній одяг.

У лісі заспівали синиці, зяблики. Скоро прилетять шпаки.

У зайчихи народилися маленькі зайченята. Їх двійко.

Вони схожі на клубочки м'якої вовни з ніжками.

Якось зайчиха-мати схотіла їсти. Залишила зайченят, а сама побігла поїсти в лісі.

Коли вона повернулася, зайченят не було на старому місці. Вони вже добре бігали. Їм надокучило чекати, і вони втекли.

Перелякана мати почала шукати дітей. Одно зайченя було поблизу і прибігло до матері.

Друге зайченя не повернулося, мабуть, заблудило, а, може, його схопила лисиця.

Вправа:

Складіть усне оповідання: „Весна в лісі".

К. Перелісна

Переляк

Ой, летіли три ворони
Всі підряд,
Побачили на березі
Жабенят.
Закричали три ворони:
Кра, кра, кра!
Полякались жабенята:
Ква, ква, ква!
Пострибали у водицю:
Стриб, стриб, стриб!
Полякали у ставочку риб.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Ф. Мар'єнко

Жайворонок

Одного разу Петрик повертався від батька з пасовиська. Раптом повз нього щось шугнуло і з писком упало на землю.

Хлопчик від несподіванки аж очі заплющив, а через мить глянув — біля його ніг, припавши до землі, сидить жайворонок.

Петрик обома руками схопив пташку.

Хлопчик дуже зрадів: "Побіжу до товаришів, покажу їм свого жайворонка".

А пташка тремтіла, немов від холоду.

"Може вона поранена?" — подумав Петрик і став оглядати, чи не перебито де ніжку або крильце.

Виявилось, що ні ніжки, ні крильця не пошкоджені, тільки пташка дуже тремтіла, навіть чути було, як билося в неї серце.

"А може літати не вміє?" — подумав хлопчик про пташку і тут же вирішив перевірити. Він підняв руку вгору й розтулив долоню. Та жайворонок сидів і, здавалось, і не думав летіти.

"Мабуть-таки, він і справді не вміє літати", — подумав хлопчик і знов розтулив долоню. Жайворонок тільки пурх — і полетів. Пролетів недалечко, сів

на грудочку і зіщулився. Кинувся хлопчик туди, та тільки добіг, як жайворонок знявся і полетів, піднявся високо вгору й радісно защебетав. А хлопчик постояв, подивився і, сумно зітхнувши, пішов додому.

А коли Петрик про цю пригоду розповів своїй мамі, вона запитала:

— Що ж, ти так і не догадався, чому жайворонок дався тобі в руки?

— Ні, — відповів хлопчик.

— То за ним кібець гнався, от він, щоб врятуватися, й сів біля тебе. Того і в руки тобі дався. Він знав, що людина йому не зробить поганого. Не треба за ним жалкувати. Йому краще на волі.

Другого ранку Петрик знову йшов до батька через поле.

Світило сонечко, над ріллею линули легкі повітряні хвильки, а жайворонок високо в небі тріпотів крильцями і співав...

То мій! — прошепотів Петрик.

Запитання і вправи:

Перекажіть це оповідання своїми словами за таким пляном:

1. Відки йшов Петрик?
2. Що впало коло його ніг?
3. Що зробив Петрик з жайворонком?
4. Що зробив жайворонок, коли Петрик вдруге розтулив долоню?
5. Як пояснила цей випадок Петрикова мама?
6. Що робив жайворонок другого ранку?

Перепілка

Перепілка — польова пташка. Гніздечко будує просто на землі, в житі десь. Наносить сухенької травиці, пір'ячка намостить і виведе діток у тому гніздечку. Поки жито доспіє, і прийде пора жати — перепеленята вже виростуть і розійдуться з гніздечка. Самі собі раду дають. А поки ще маленькі, сидять у гніздечку, перепілка-мама пильно їх доглядає і від небезпеки охороняє.

Як надійде до гніздечка близько людина, чи звір якийсь, перепілка вилітає з гніздечка, підлетить близь-

ко-близько до несподіваного небезпечного гостя, крикне й кидається тікати. А тікає в протилежний від гніздечка бік. Людина чи звір біжить доганяти перепілку. А вона одлетить трохи та й на землю сяде, ніби хвора. Людина чи звір думає, що от-от піймає її, та й далі біжить її ловити. А перепілка все далі та далі від гніздечка одлітає. Таким чином одводить небезпеку від своїх діток.

А як уже заведе гостя далеко, тоді швиденько одлетить і іншою дорогою вертається до гніздечка своїх любих діток.

Завдання і вправи:

Перепишіть це оповідання. Перекажіть його своїми словами.

Л. Боровиковський

Брехня

Вівчар частісінько обманював женців,
що вовк його ватагу їв.
Женці збігались рятувати —
ні вовка, ні овець убитих не видати...
Раз і насправжки вовк овечку обідрав.
Вівчар женцям кричав, кричав,
щоб бігли рятувати, —
женці не йдуть....

Кому вдалося раз збрехати,
тому вже віри більш не ймуть.

Завдання і вправи:

До кожного слова доберіть слова протилежного значення: правда, сила, сміливість, слухняність, ввічливість, охайність.

Зразок: правда — брехня.

Слова для довідок: безсилля, слабість, кволість; боягузливість, лякливість, неслухняність, грубість, нечепурність, неохайність, неакуратність.

Правда і з дна моря виринає, а неправда потопає.
Хто з правдою зрідниться, той і грому не боїться.

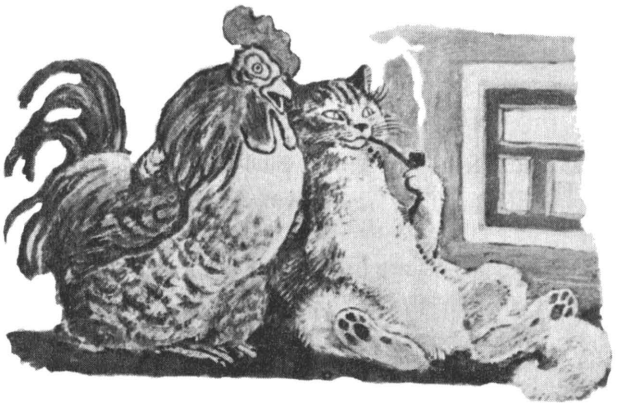

Лисичка, котик і півник

Жили-були собі котик і півник та й побраталися. Поставили хатку та й живуть удвох. Півник удома сидить та хатку вартує, а котик ходить у ліс по здобич. От раз іде котик та й каже півникові:

— Сиди ж у хаті, а як прийде лисичка, то й не обзивайся до неї.

— Добре, котику-братіку, — каже півник, — не обзиватимусь.

Котик і пішов. Коли це прибігає лисичка:

— Півнику-братіку, відчини!

А півник і не обзивається.

— Півнику-братіку, відчини! — каже вдруге лисичка.

— Лисичко-сестричко, котик не велів.

— Ну бо, півнику-братіку, відчини! В мене хатка нетоплена, — вогню треба набрати.

— Не можу, лисичко-сестричко, відчинити, бо котик не велів.

Але вона як стала просити, як стала просити, — таки випрохала: узяв та й відчинив півник. От вона вогню набрала, півника вкрала та й побігла. Біжить лисичка з півником через гори високії, через степи широкії, через ліси темнії, через яри глибокії... А півник кличе котика, співає:

— Котику-братіку!
Несе мене лиска

За кленові ліси,
За крутії гори,
За бистрії води, —
Порятуй мене!

Котик, як почув, то зараз догнав лисичку, відняв півника. Приніс його додому, насварився добре та й каже:

— Гляди ж, півнику-братіку, як прийде лисичка вдруге, не пускай, бо тепер я піду далі.

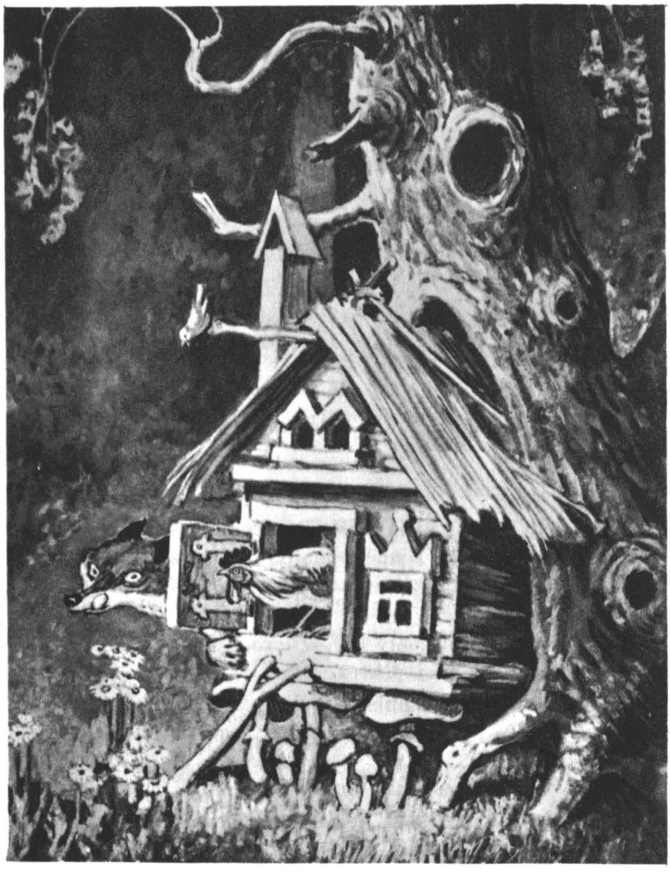

Пішов котик знову на роздобутки — по просо півникові на харч. А лисичка знову прибігла:

— Півнику-братіку, відчини!

— Лисичко-сестричко, котик не велів.

— Півнику-братіку відчини! Я тільки вогню наберу. А як не відчиниш, то віконце виб'ю і тебе візьму.

Півник злякався і відчинив. Вона вогню набрала, його вкрала та й побігла. Несе його, а півник знову котика кличе:

— Котику-братіку!
Несе мене лиска
За кленові ліси,
За крутії гори,
За бистрії води, —
Порятуй мене!

Не чує котик. Півник удруге співає, голосніше. Почув таки котик. Догнав їх, відняв півника, а лисичку добре набив.

— Тепер же, — наказував півникові, — не відчиняй, бо я піду далеко-далеко. Хоч як кричатимеш — не почую. Гляди не відчиняй, бо вона тебе вкраде і з'їсть!

— Ні, котику-братіку, тепер уже не відчиню! — каже півник.

От котик і пішов. Коли це знову прибігає лисичка:

— Півнику-братіку, відчини!

— Лисичко-сестричко, котик не велів.

— Коли не відчиниш, — віконце виб'ю і тебе візьму. А то тільки вогню наберу.

Просила-просила, а півник таки не пускає. От вона віконце вибила, півника вкрала та й побігла. Несе його, а півник співає, аж кричить:

— Котику-братіку!
Несе мене лиска
За кленові ліси,
За крутії гори,
За бистрії води, —
Порятуй мене!

Але де там! Не чує котик... Він тоді вдруге, ще голосніше, — не чує! Злякався півник та втретє з усієї сили як заспіває!... Ледве-ледве почув котик. Кинувся доганяти, — гнався, гнався, — не догнав. Вернувся додому, сів та й журиться: пропадає півник-братік.

Думав, думав котик і надумав... Зробив собі скрипочку, узяв молоточок і писану торбу та й пішов. При-

ходить до лисиччиної хатки, став під дверима та й грає:

— А в лиски-лиски новий двір,
Чотири дочки — на вибір,
П'ятий синко,
Ще й Пилипко.
Вийди, лисе,
Подивися, —
Чи хороше граю?

Лисичка саме тоді в печі розпалювала. А старша лисиччина дочка почула та й каже:

— Мамо, піду я подивлюся: хто там так хороше грає?

— Іди та не барись, бо зараз півника треба різати.

Вона й пішла. Тільки но поріг переступила, а котик її молоточком — цок-цок у лобок та в писану торбу! Та й знов грає:

— А в лиски-лиски новий двір,
Чотири дочки — на вибір,
П'ятий синко,
Ще й Пилипко.
Вийди, лисе,
Подивися, —
Чи хороше граю?

Тоді й друга дочка:

— Пустіть, мамо, й мене послухати.

Тількищо вийшла, а котик і ту молоточком — цок-цок у лобок та в писану торбу! Та й знову грає... За другою пішла третя дочка, і четверта. Уже всі в котиковій торбі опинились. А Пилипко ждав-ждав та й каже:

— Піду я, мамо, та зажену їх, — чого вони там так забарились?

— Піди, синку, та скажи їм, щоб ішли вже півника патрати, бо зараз різатиму.

Пішов і Пилипко. А котик і його — цок-цок у лобок та в писану торбу!

А стара лисичка ждала, ждала — нема.

— Ото неслухняні діти в мене! Не минеться й мені йти заганяти їх, бо час уже пізній, а ще ж і півника різати треба...

Та й пішла. Тільки но з хати вийшла, а котик і її — цок-цок у лобок та в писану торбу! Тоді пішов у лисиччину хатку та й визволив півника. І так вони вже втішилися, що знову разом! Вернулися вони до своєї хатки та й досі живуть у ній. Котик у ліс на роздобутки ходить, а півник хатки стереже та пісеньок виспівує.

Оце вам, дітки, казочка, а мені за те бубликів в'язочка!

Тарас Шевченко

Катерина

(Уривок)

Ішов кобзар до Києва
Та й сів спочивати,
Торбинками обвішаний
Його повожатий.
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
„Ісуса" співає.
Хто йде, їде — не минає:
Хто бублик, хто гроші,
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоноші.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

О. Копиленко

Покинуте гніздо

Скільки з'явилось нових квіток! Уже відцвіли блакитні проліски, а в кущиках свіжої трави між деревами розцвіли фіолетові фіялки. Білі рухливі дзвоники конвалій висять на тонесеньких ніжках. Пахучі, чудові конвалії! Ще багато різних жовтих, рожевих і синіх квітів..

Веселий місяць, цей травень! Збіглися хлопці на вулиці. Куди йти гуляти? Василь каже:

— Ходімо в ліс гуляти, квіток нарвемо.

Микола й собі:

— Уже в лісі хороше, і я вчора ящірку бачив. Зелена і прудка. Втекла в нору. Не наздогнав. Та я в ліс все одно не піду.

— Чому? — спитали діти.

— Тому, що Василь знає гніздо кропив'янки і не хоче нікому показувати.

Закортіло дітям подивитися гніздо. От цікаво! Почали прохати, щоб Василь показав пташину хатку.

Миколка, Петрусь і Галя кажуть:

— Ми тільки одним оком глянемо і не будемо нічого чіпати. Подивимося — і зразу назад.

— Не можна знищувати гнізд корисних пташок, бо пташки — наші друзі, — відповів Василь. — Я до гнізда тільки інколи піду, здалека погляну, як мати на яєчках сидить. Батько біля неї співає, розважає її, щоб не нудно було сидіти. А потім вона полетить попоїсти на годинку, а він сидить на гнізді, щоб яєчка не захолонули. Скоро виведуться пташенятка, і я буду ходити на них дивитись.

— Покажи й нам, — прохали діти, товариші Василеві.

— Я дам тобі десять разів вистрілити з моєї рогатки, — запропонував Петрусь.

— А я подарую тобі цю пружину, — сказала Галя.

— А я подарую тобі заліза на шаблюку. І буде в тебе і пістоль і шабля. Отоді зіграємо у війну! — промовив Миколка.

Скільки цікавих речей пропонують Василькові!

Десять разів вистрілити з рогатки! Пружина! Шаблюка! Не витримав Василь і сказав:

— Ну, давайте зразу всі речі наперед і вистрілити десять разів. Потім я вас поведу.

— А не підманеш? — недовірливо спитали діти.

— Ні, — сказав Василь.

— Слово чести даси?

— Даю слово чести, що покажу гніздо кропив'янки. Тільки підійдемо, подивимося — і назад. Згодні?

— Згодні!

Василь одержав пружину і заліза на шаблюку. Пішли в ліс. Він дорогою ще вистрілив з рогатки десять разів. А Миколка і всі діти заздрили йому...

Прийшли діти до рівчака, заростого низькими кущами. Василь пригнувся, принишк. Всі зробили те саме. Василь показав дітям на один кущик, але ніхто нічого не бачив. Пташки бо вміють так ховати свої гніздечка, що не зразу їх і помітиш. Аж ось із кущика вилетіла сіренька, трохи рудувата пташка, і тоді побачили діти маленьке гніздечко, сховане в густому листі. Гніздечко трималося на трьох гілках і ловко було виплетене з тоненьких травинок.

Дуже кортіло зазирнути в гніздо, подивитися, які ж там яєчка. Діти підійшли ближче. У гнізді лежало п'ятеро малесеньких блакитносірих яєчок.

— Ой, які маленькі яєчка і гарненькі! — не витримала Галя. — Я хочу тіль-тіль пальцем погладити одне яєчко.

Не встиг Василько заборонити їй, як Галя вже тихенько опустила палець в гніздо. За нею Миколка обережно витягнув одне яєчко і розглядав на руці. Воно було тепле, ніжне і майже прозоре.

Навколо них літали дві пташки і тривожно, стурбовано пищали. Прохали дітей, щоб вони не чіпали гнізда. Тому діти, подивившись на гніздо, пішли собі геть. Гуляли в лісі, рвали квіти, ловили метеликів.

Минуло кілька днів. Діти потайки одне від одного кілька разів на день ходили до гнізда кропив'янки, розглядали яєчка і турбували пташок. Полохливим пташкам зрештою набридли діти.

Боялися пташки, що виведуться пташенята, а Василеві друзі заберуть їх. Отже, кропив'янки посумува-

ли і покинули своє гніздо, хоч як важко було робити їм цю хатку. Всю весну будували, а доводиться покидати. Покинули своє гніздо пташки і полетіли в інше місце, в густий ліс, де їх не знайдуть діти.

Прийшов раз Василь до гнізда. Дивиться, а воно порожнє. Пташок немає коло нього. Попробував яєчка, а вони холодні. Дуже шкода йому стало пташок. Тепер більше ніколи не буде він набридати пташкам і нікому не показуватиме гнізд навіть за пружину, за шаблюку і за десять пострілів з рогатки.

Запитання:

1. Що знайшов Василь у лісі?
2. Що давали діти Василеві, щоб він їм показав гніздо кропив'янки?
3. Чого пташки покинули гніздо?
4. Чи добре зробили діти, що ходили до гнізда?

І. Нечуй-Левицький

Городи

Яка пишна та буйна зелень **схопилась** на городах! Там темніють довгі смуги картоплі, зверху обсипані білим цвітом, неначе потрушені сніжинками; там **лиснять** червоно-зелені буряки, а рядом зеленіють смуги попелястого дрібчатого маку. На низу попід вербами мріють темнозелені смуги кучерявих конопель. І на це зелене бадиллясте соковите море неначе впав дощ із жовтих соняшників. А подекуди **лиснять** червоні та білі грядки маківок, пронизаних сонцем.

Запитання і вправи:

1. Що росте на полі, а що на городі?

Те що росте на городі, зветься г о р о д и н а. Яку ви городину знаєте?

Городина, з якої їдять коріння, зветься к о р е н е п л о д о м. Які кореноплоди ви знаєте?

2. Як ще можна сказати замість **лиснять?**

Л. Глібов

Війна грибів з жуками

Що то в лісі та за крик? То задумав боровик на жуків іти війною із громадою грибною; посилає посланців, геть по лісові гонців, щоб трубили, щоб гукали, щоби губ-грибів скликали. Обізвалися опеньки: "У нас ніженьки тоненькі, ми не винні тому, — не підем на війну". Обізвались печерички, прехороші молодички: "Наше діло сторона — не про нас ота війна!" Обізвались маслюки, лежебоки-товстюки: "Та нехай їм, тим жукам, нащо вони здались нам?" Обізвались синьогубці, що сиділи собі вкупці: "Хай там інших беруть, — воюватися ідуть!" Обізвалися вужачки: "Не поліземо ми рачки. Там не лізти-рачкувати — треба хутко поспішати". Обізвались сироїжки: "Ми до того торгу й пішли! Ось ми зараз ідем, тільки зброю візьмем!" Обізвалися ріжки: "Де вони оті жуки? Ось ми зараз ідем, їх на роги візьмем!" Обізвались мухомори: "Завдамо жукам ми горя: ми отрути їм дамо, цілі купи вкладемо". Обізвались ковпаки, запорозькі козаки: "На жуків ми підем, порубаєм-посічем". А за ними гірчаки, забіяки-парубки, загули, неначе в дзвін: "Ой, гіркий їм буде хрін".

Запитання і вправи:

1. Перечитайте, що сказали опеньки, печерички, маслюки, синьогубці, сироїжки, ріжки.
2. А що сказали мухомори?
3. На які два слова можна поділити слово "мухомори"?
4. Чи ви збирали коли гриби?
5. Що роблять з грибами? Доберіть відповідні слова з дужок (солять, смажать, варять, сушать, маринують).

Л. Глібов

Загадка

Проти сонця, де видненько,
там свинки лежать гладенькі.
А як тільки осінь прийде,
зразу баба з хати вийде,
обрубає їм хвости
й кличе діда, щоб нести.

Дмитро Чуб

Ні погано, ні добре

З протилежних боків, весело підстрибуючи, вибігають на сцену дві школярки: Галя й Марійка. Вітаються.

Галя: А ми сьогодні диктат і переказ писали!

Марійка: Диктат? О, це дуже погано!

Галя: Та не дуже то й погано. Я не зробила жодної помилки!

Марійка: Жодної помилки? О, це дуже добре!

Галя: Та не дуже то й добре, бо я не знала, як писати слово "дзиґа" у давальному відмінкові і заглянула до товаришки, а вчителька побачила...

Марійка: Побачила? О, це дуже погано!

Галя: Та не дуже то й погано, бо хоч учителька й записала мені про це в щоденник, я гарненько гумкою витерла...

Марійка: Витерла? О, це дуже добре!

Галя: Та не дуже то й добре, бо тато додивився, як підписував щоденника і схопив мене...

Марійка: Схопив? О, це дуже погано!...

Галя: Та не дуже то й погано, бо тато схопив мене за руку і запитав, чи я буду ще так робити. Я сказала, що ніколи, ніколи, ніколи! І він простив мені.

Марійка: Простив? О, це дуже добре!

Сміються обоє.

Марійка: Знаєш що, Галю! Побіжимо до Христинки і їй також про це розкажемо.

Галя: Добре. Тільки давай бігти наввипередки!

Обоє вибігають за лаштунки.

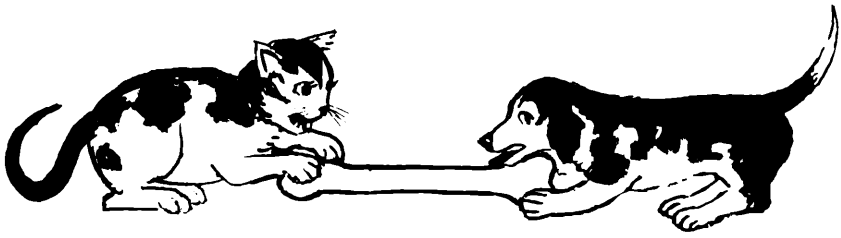

К. Перелісна

Чия кістка?

Лежали собі якось у дворі під віконечком котик Мурко та песик Бровко. Грілись вони на сонечку любенько та розмовляли приязненько про те, про се, а найбільше про їжу.

— Ех! — каже Бровко. — Добре було б, якби нам щось із віконця кинули, бо дуже вже їсти хочеться.

— І мені, — каже котик, — живіт підвело.

Тільки вони те промовили, а з віконця кістка — геп! та й упала між ними. Схопились вони обоє та до кістки й учепились за неї з двох кінців. Кістка була велика й обом би вистачило наїстися, бо на ній м'яса ще багато було. Так Бровко жаднющий був, як сіпне кістку до себе, та як загарчить:

— Гр-р-р! Не чіпай кістки, то моя, бо я перший її ухопив!

А кіт і собі:

— Ма-ав! То моя кістка, бо я її перший побачив!

Ухопились за кістку ще дужче та й тягнуть кожен до себе. Бровко гарчить, Мурко нявчить, кістка тріщить, а ніяк один у одного не вирвуть.

Тоді Бровко й каже:

— У сусідньому дворі є дужий пес Султан. Ходім до нього на суд. Що він скаже, те й буде.

— Добре, — каже Мурко, — ходім! А сам кістки з рота не випускає.

Отак і прийшли вони до старого Султана на суд. Той, як угледів їх, так і покотився зо сміху:

— Що вам сталося? Чи та кістка вам до рота приросла?

— Та от що, — каже Бровко: — Лежали ми оце

удвох з Мурком під віконечком, грілись на сонечку любенько, розмовляли приязненько про те, про се, а найбільше про їжу, бо дуже таки голодні були. А тут хтось кістку з вікна кинув. Я її перший ухопив, то кістка моя.

— Нє-є! — нявчить Мурко. — Неправда! Я її перший углядів, то кістка моя.

— Моя! — гарчить Бровко і рве кістку до себе.

— Чекайте, — каже Султан, — та ж на кістці на обох вас м'яса стане.

— Не стане, не-е стане-е! — нявчить Мурко. — Бровко собі більше забрав.

— То в тебе очі завидющі, — огризається Бровко. — А ти сам собі більше взяв!

Подивився на них Султан, похитав головою та й каже:

— Ану, несіть кістку сюди ближче, я роздивлюсь, хто з вас правду каже.

Поклали Бровко та Мурко кістку перед Султаном, а він — гам! та й почав її гризти.

Бровко як кинеться до нього:

— Що ти робиш? То ж наша кістка!

— Еге! — засміявся Султан. — Була ваша, поки ви не посварились, а тепер моя. Ото вам наука: де двоє сваряться, там третій скористає.

Бачать Бровко та Мурко, що нічого не вдіють з дужим Султаном, облизались на голодні зуби та й побігли кожен у свій бік.

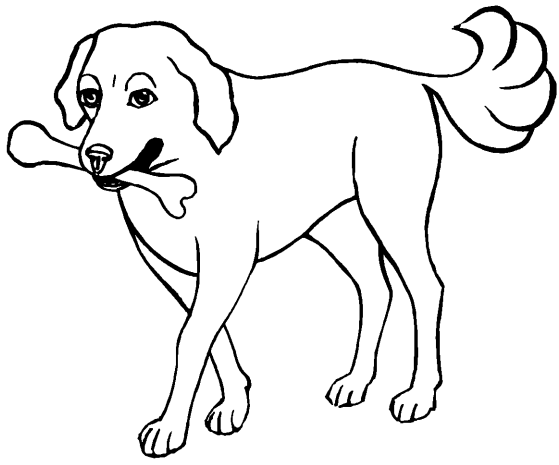

Петрове озеро

І

На північному заході України є Полісся. Зветься воно так тому, що там багато лісу. Між лісом розкинулись болота та озера. Серед тих озер є одне, що зветься Петрове Озеро.

Назвали його так на честь малого хлопця — Петруся.

Давно колись на Україну напали дикі татари. Один їх загін заскочив аж на Полісся. На Поліссі українського війська було мало, а татар прийшло дуже багато.

Український загін не міг битись з татарами. тому відступив у село Семенівку. Ранком до того села підійшли татари. Перед селом вони зловили малого хлопця, що пас коні.

— Де ваші вояки? — грізно запитав хлопця татарський начальник.

Хлопець зблід з переляку. Він знав, що українське військо стоїть у його селі. Та знав і те, що коли татари прийдуть у село, то вони всіх людей повбивають або

заберуть у неволю. А в селі були і його мати та батько і маленькі сестри.

Хлопець зважився на велике діло.

— Я знаю, де наші вояки, — сказав він татарам. — Вчора вони пішли в ліс і хочуть несподівано напасти на вас.

— Веди ж нас до них, — сказав татарин хлопцеві. — Але знай: доведеш — будеш багатий, обманиш — голову відрубаємо.

II

Накинув татарин хлопцеві аркана на шию і поїхав слідом за ним. За переднім татарином поїхали всі інші.

Хлопець повів татар лісом. Він їх вів далі від села. Ішов сухими стежками поміж болотами та озерами. Веде їх годину, другу... Вже й полудень настав. Завів їх уже в таке місце, що з обох боків вода стоїть. Між водою вузенька стежечка, по якій тільки один кінь пройде.

Татари злякалися.

— Слухай, хлопче, — сказав старший. — Чи ще довго йти?

— Ні, ні, — відповів хлопець. — Ще з годину і вийдемо на поляну. Там наше військо спочиває, а ви й нападете на нього.

Минула ще година. Стежка привела до озера. Далі дороги не було.

— Куди ж ти нас привів? — крикнув татарин, зіскакуючи з кона.

Татарин підскочив до хлопця і смикнув за шнур, затягуючи петлю на хлопцевій шиї.

— Куди я вас привів? — вигукнув хлопець. — До кари Божої! І схватився руками за аркана та й скочив з кручі в озеро. Падаючи, потяг за собою й татарина: в озері за ними тільки бульки знялися.

III

Татари рушили назад. Та поки вони завернули, на них напали українські вояки. Вони вислідили татар, бо там, де їх вів хлопець, злітали вгору цілі хмари гайворонів.

Татари не мали куди втікати і українські вояки їх усіх побили. Так малий хлопець урятував людей і наше військо, хоч сам згинув.

Розказали про це українському королеві Данилові. Він звелів назвати те озеро Петровим Озером, бо хлопчика того звали Петрусь.

Так воно зветься й досі.

К. Перелісна

Марш

Йдуть дівчатка і хлоп'ятка,
Оченьки горять,
Рівно кроки відбивають
І тримають ряд.

Раз, два, раз!
Стережіться нас!

Люблять діти Україну,
Знають ворогів,
І ніколи не замовкне
Переможний спів:

Раз, два, раз!
Стережіться нас!

Хоч малі ще ці хлоп'ята,
Та як підростуть,
Всі до бою з ворогами
За свій край підуть.

Раз, два, раз!
Стережіться нас!

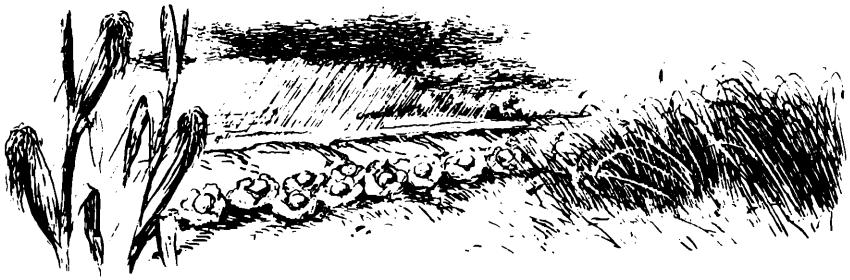

М. Стельмах

Дощ

Грім гуркоче навкруги,
Хмара дощ несе в луги.
Лийся, дощику, навкруг —
На поля,
Баштан
І луг.
Лийся, лийся над травою,
Молодою,
Запашною,
Лийся, дощик,
Лийся густо
На головисту капусту,
Лийся, лийся, наче з бочки,
На зелені огірочки,
На петрушку,
На чорнушку,
На квасолю,
Бараболю,
І на мак,
На пастернак,
На коноплі і на льон,
На козелець, на пасльон,
На буряк,
Гладкий,
Чубатий,
І на сонях
Головатий.

На червоні помідори,
І на рапс і на цикорій.
Дощик, лий, дощик, лий
І на кользу, й на рижій,
Кукурудзі
Вимий коси,
Лопоти, шуми
В горосі,
У горосі
І у просі,
В синьому люпині,
У червоній конюшині,
Опустись на дині,
На смугасті кавуни,
Що ростуть на цілині.
Лийся, дощику, кругом,
А найбільше над вівсом,
Над вівсом,
Над ячменями,
Над житами,
Пшеницями,
Заіскрись на сочевиці,
На люцерні і на віці,
Пришади до гречки ,
З медом на вершечку,
Не мини й стеблини,
В нашій Україні,
Всюди, дощику, співай
І на щастя, й на врожай!

Пояснення:

Баштан — поле, на якому ростуть кавуни, дині, гарбузи та огірки. Через те ці рослини в Україні зовуть баштанними, (бо вони ростуть на баштані). Сонях — так в Україні інколи кажуть на соняшник. Ріпак — олійна рослина. Кольза — олійна рослина, заведена в Україні недавно. Рижій — теж олійна рослина. Люпин — рослина, яку сіють в деяких частинах України для поліпшення ґрунту. Вони трохи нагадує біб, цвіте синім або білим цвітом.

Завдання:

Випишіть у ваші зошити назви рослин, які згадуються в цьому вірші.

Наука

Ворог батько, ворог мати,
Що не вчили сина!
І піде він в світ блукати
Як та сиротина.

Як між павами ворона
Поваги не має,
Так не вчений в товаристві
Голову схиляє.

В. Швець

Добрий швець

Кіт-Мурлика чоботар
вийшов з півнем на базар,
шкіри доброї купив,
півню чоботи пошив.

За увагу й доброту
півень дякує коту
і несе йому щодня
на сніданок мишеня.

Кіт поснідає в садку,
подрімає в холодку,
потім сяде на траві,
шиє чоботи нові.

Півень вилетить на пень
і співає цілий день.
Розважає пісня та
за роботою кота.

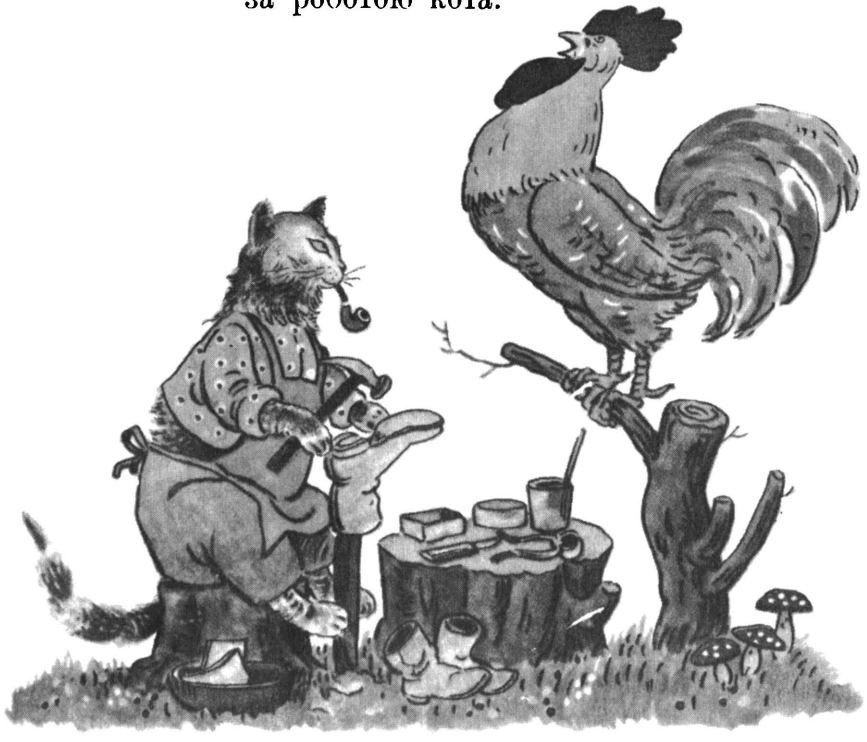

Петро Волиняк

Симон Петлюра

I.

Уже другий тиждень у селі стоять російські комуністи. Їхнього війська повно по всіх хатах. Російські вояки грабують людей. Вони забирають худобу, птицю та хліб. Та не тільки це, вони й людей хватають. Візьмуть чоловіка, помучать його трохи, а тоді розстрілюють.

Сьогодні взяли й Наталиного тата і ще кількох чоловіка. Сказали, що як не покажуть шляху до українських повстанців у лісі, то постріляють їх. Наталя дуже плакала за татом. І мама й баба Наталині плакали. А люди всі в селі були зажурені, ніби похорон справляли. Тільки й мови в селі було що про українське військо. Всі казали, що українське військо вже йде до них. І веде його головний отаман Симон Петлюра. Коли наше військо прийде то росіяни повтікають. Тоді й Наталин тато додому прийде.

II.

На другий день Наталя прокинулась раненько. Тільки очки розкрила, то вже питала бабусю:

— А чи не прийшло ще наше військо бабусю?

— Ще нема, доню, — відповідає бабуся. — Але може вже Бог дасть сьогодні прийде.

А на селі було тихо, тихо. Нікого з людей не було видко — поховались. Тільки росіяни чогось клопотались. Вони пакували свої вози, запрягали коней. Опівдні частина їх виїхала з села. Решта пакували своє майно.

А люди ховались по городах та по садках. Наталя чула, як вони шептали:

— Петлюра вже зовсім близько!...

III.

Надвечір під селом почали стріляти. Наталя чула, як понад їх садком свистіли кулі. Росіяни втікали з села. Тільки на дзвініці лишили кілька вояків з кулеметом. Та ще з сотня їх ганяли по селі та ловили людей. Вони вивели з стайні в'язнів і гнали їх на схід.

Симон Петлюра — президент України і головний отаман українського війська

Серед тих в'язнів був і Наталин тато. Коли їх вивели з села, то на росіян почали стріляти з жита. То вже на них напали наші повстанці, що помагали Петлюрі. Тоді росіяни почали стріляти в'язнів, а самі втікати. Двох українців вони вбили, а чотирьох поранили. Серед поранених був і Наталин тато.

IV.

У село вступало українське військо. Люди дуже тішились. Всі повиходили з хат і з схованок. Діти виносили нашим воякам квіти. Матері закликали вояків до хат.

Наталя з мамою і з бабусею були коло тата. Повстанці принесли її тата й поклали на траві. З лівого татового плеча ішла кров — його прострілили російські комуністи. Наталя дивилась, як мама й бабуся обмивали кров і перев'язували рану.

Раптом до них під'їхав гарний вояк. Він зупинив свого білого коня, скочив з нього і підійшов до Наталиного тата. Люди розступились перед ним, Наталя чула, як хтось сказав:

— Це — Петлюра!

Петлюра подивився на раненого і сказав своїм воякам привести лікаря. Лікар перев'язав пораненого і сказав, що рана скоро заживе і Наталин тато буде здоровий.

Люди обступили Петлюру й дякували йому, що він їх визволив від російських комуністів. Найбільше дякували Наталина мама й бабуся. Наталя боялася підходити до нього. Та він її сам покликав:

— А ходи, дівчинко, до мене, — сказав він ласкаво до Наталі.

Коли Наталя підійшла, то він узяв її на руки, гладив її волосся і поцілував у лоб. Наталя вже не боялась більше Петлюри. Вона обняла його за шию і кликала до своєї хати. Та він не пішов.

— Нема часу, Наталю, — сказав він. — Мусимо виганяти росіян з України.

Він попрощався з людьми, сказав щось своїм воякам, а тоді сів на коня й поїхав. А від'їжджаючи гукнув до Наталі:

— Ти приїдь до мене з татом і з мамою до Києва! Добре?

— Приїду! — крикнула Наталя, і помахала йому ручкою.

Надворі темніло. Над садами піднявся місяць. У селі лунала вояцька пісня. То співали наші козаки. Петлюра їх повів на Київ.

Наталя вже ніколи не забуде Петлюри. Бо Симон Петлюра врятував її тата і всіх українців від росіян.

Запитання і вправи:

1. Що робили російські комуністи в селі?
2. Якого війська чекали люди?
3. Хто вів наше військо?
4. Чого Симон Петлюра не лишився з Наталею?
5. Куди повів Симон Петлюра українське військо?
6. Чом Наталя ніколи не забуде Симона Петлюри?
7. Придумайте заголовки до кожного розділу цього оповідання.
8. Прочитайте, що сказано про місяць і пісню. А як ще можна сказати про місяць і пісню?

Слова для довідок: зійшов, викотився, дзвеніла.

Тарас Шевченко

Село

Село. І серце відпочине.
Село на нашій Україні
Неначе писанка: село
Зеленим гаєм поросло;
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополі;
А там і ліс, — і ліс, і поле
І сині гори за Дніпром;
Сам Бог вітає над селом.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Київ

Київ найбільше місто України. Це наша столиця. Київ стоїть всередині України, над Дніпром. Дніпро — найбільша українська ріка. Київ стоїть на правому березі Дніпра. Правий берег Дніпра високий, а лівий низький. Тому й Київ стоїть на горах.

Київ місто садів і квітів. Ніде нема стільки садів і стільки квітів, як у Києві. У Києві дуже гарні будинки: усі вони білі чи світложовті. Темних і червоних будинків в Україні не люблять.

Київ дуже старе місто. Ще тисячу років тому Київ був дуже великим містом. Тепер у нашій столиці є мільйон мешканців.

Київ завжди був і буде нашою столицею. Всі українці люблять Київ — свою столицю, найкраще своє місто.

Запитання:

1. Де стоїть Київ?
2. Чим гарний Київ?
3. Скільки людей живе в Києві? А скільки у вашому місті?

Слово до вчителів і батьків

Укладаючи цю читанку я мав перед собою основне завдання другого року навчання: розв'язати дитині язика, себто привчити її самостійно висловлюватись українською мовою, а також привчити її до самостійного писання. У наших, еміграційних, школах, де дитина часто-густо вільніш говорить чужою мовою, як рідною, найтяжчим завданням учителя є привчити її висловлюватись (усно й на письмі) своєю мовою. Коли ж тільки вдасться зрушити дитину в цьому напрямкові, тоді дальша наука йде їй дуже легко, учень охоче ходить у школу, охоче виконує всі завдання — одним словом, коли після того дитину мати під постійним наглядом доброго вчителя кілька років, то вона назавжди лишається при нашому народі. Моя кількарічна практика переконала мене в цьому. Саме так я й намагався будувати свою читанку: так добирав до неї тексти і так будував завдання і вправи до них. Тепер справа тільки за вчителем, щоб тим усім уміло орудувати, подавати те все дітям так цікаво, щоб заохотити їх самих уникати в зміст матеріялу.

Крім того я намагався осягнути в текстах таке: доступність для даного віку дитини, різноманітність та літературну досконалість їх. Тому даремна справа буде шукати в цій книжці якогось „обласного представництва" авторів та солодкавого патріотизму.

Звертаю увагу вчителів на те, щоб дітей привчити вже з другої кляси запам'ятовувати, хто написав той чи той твір чи книжку. Приступивши до праці в канадійській українській школі, я спостеріг, що діти не знають жодного імені з літератури, крім Шевченка. Раз вірш, то його написав тільки Шевченко! У всіх наших читанках авторів взагалі не подано. Навіть молодь, у Канаді принаймні, читаючи якусь книжку, майже ніколи не знає, хто її написав. Таким чином усе прочитане звалюється в одну купу і врешті з того читання дуже мало користи. У читанках для 4-ї й 5-ї кляси в завданнях я все намагався вставити: „Запам'ятайте, хто цей твір написав". Деякі критики намагалися взяти це моє завдання під обстріл і цим намагалися „дискваліфікувати" мої читанки.

Останніми роками в Канаді поширена (і поширюється й тепер) думка, що рідна мова наших дітей тут є англійська. З тієї причини наші школи (деяких організацій) дуже поквапно перейменовуються з „рідних" на „українські". Цим ці особи хотять зайвий раз підкреслити свій канадійський патріотизм, хоч у ньому ніхто й не сумнівається, і виправдати факт, що діти, як правило, кінчивши нашу школу, українською мовою не володіють. Вважаю таке розуміння справи не тільки не відповідаючим фактичному станові, а ще й антинауковим. Рідна мова наших дітей, за дуже нечисленними винятками, які не мають значення, таки українська. Англійську мову наші діти набувають дуже швидко лиш тоді, коли дитина йде в англійський садок і в англійську школу, що тут відбувається в дуже ранньо-

му віці (5-6 років). До нашої школи дитина приходить лише з 7-8 років, себто, коли вона свою рідну матірну мову майже загубить, або принаймні скалічить. У тому і є вся трудність, яку ми майже безсилі перемогти. Мої кількарічні спостереження в канадійській українській школі переконали мене, що коли в цьому випадку підійти до вивчення нашої мови не як до рідної, а як чужої, то справа майже пропаща — наслідків не матимем. Ось чому я в цій книжці, як і у всіх інших своїх читанках, не подаю ані українсько-англійського словника, ані пояснень значення слів, як то дехто робить так, що пояснення виходять у кількакрат трудніші за самі слова... Взагалі, я вважаю, що метода зазубрювання й перекладання слів є просто згубною для дитини: вона утруднює навчання (забирає багато часу), знеохочує учнів і протягом короткого часу від цих „здобутків" навчання не лишається й сліду. Я йду іншим шляхом: я намагаюся цією книжкою ввести дитину в зовсім інший, український, світ, дати їй тексти, щоб вона їх сама розуміла і такі досконалі з літературного боку, щоб дитина їх легко запам'ятала.

Звертаю увагу вчителів також і на вивчення текстів, особливо поезій, напам'ять. Це дуже розробляє мову дитини, дає їй запас слів, дитина набуває практики у вимові і без цього навчання рідної мови просто неможливе. Але тексти для цього треба добирати виключно літературновартісні, ніколи не даючи вчити напам'ять поганого вірша, керуючись тим, що він „патріотичний" чи надається до якогось „свята".

Я не міг у читанці подавати всі можливі завдання на письмові вправи, тому вчитель мусить сам цю ділянку опрацьовувати. Тут дуже важать диктати (пояснювальні й контрольні). Для диктатів можна брати й легші тексти з читанки, але перед тим добре читані й переписані вже дітьми.

Іще кілька слів про так звані „канадійські тексти". Мені закидають, що я не подаю в своїх читанках текстів про Канаду. Я вже писав, що наша школа не сміє конкурувати з державною канадійською школою — вона мусить її доповнювати лише. Це один момент. Другий — мої читанки (вірю, що й ця також) поширюються по всіх державах, де є наші люди. То які ж я маю дати тексти в них: канадійські, американські, австралійські, бельгійські, німецькі?... Чи всі разом?

Знаю, що ця книжка далеко не досконала (та й хто установив межу досконалости?) — вона має чимало недоліків. Буду сердечно вдячний всім колегам-вчителям за завваги й поради, щоб у майбутньому їх використати.

П. Волиняк

ЗМІСТ

Забіла Наталя — Перше вересня 3
Знівечена книжка 3
Осінь 4
Васильченко С. — Рання осінь 4
Забіла Н. — По гриби 4
Тесленко А. — Школяр 6
Глібов Л. — Бачить — не бачить 6
Лан Коцький 7
Компанієць Л. — Є сестричка в мене 10
Папір 11
Найближчий родич 11
Млин 12
Буряк і цукор 12
Швидкість 13
Нечуй-Левицький І. — Микола Джеря 15
Гарбуз 17
Одяг 18
Забіла Н. — Бавовна 19
Полякова К. — Голка 20
Кульська І. — Голочка 22
Забіла Н. — Казка про півника та курочку і про хитру лисичку 23
Вовчок М. — Ведмідь 25
Тепло й холод 27
Коцюбинський М. — На панській гуральні 28
Копиленко О. — Переполох 29
Шевченко Т. — Реве, свище завірюха 31
Іваненко О. — Бурулька 31
Опалення 34
Толстой Л. — Лев та лисиця 34
Копиленко О. — Білочка 35
Літак поміг 37
Сковорода Г. — Зозуля і дроздик 38
Казка 38
Осьмачка Т. — Україна 39
Моя родина 40
Забіла Н. — Сорока-білобока 41
Коломієць А. — Як громадка гномика Дадка нову батьківщину знайшла 43
Самійленко В. — Україна 51
Нова радість стала 52
Ой, сивая та і зозуленька 52
Різдвяні бажання 53

Полтава Л. — Різдво ... 53
Глібів Л. — Котилася тарілочка ... 54
Тарас Шевченко ... 55
Шевченко Т. — Тополя ... 55
Шевченко Т. — Зацвіла в долині ... 57
Іваненко О. — Спадщина ... 57
Шевченко Т. — Вечір ... 58
Шевченко Т. — Защебетав жайворонок ... 58
Воронько П. — Ніколи не хвались... ... 59
Литвиненко В. — Лисиця та їжак ... 59
Полтава Л. — Наша батьківщина ... 61
Перелісна К. — Молитва ... 61
Про великого лева, хитру лисицю та дурного ведмедя 62
Коцюбинський М. — Навесні ... 64
Перелісна К. — Весна ... 64
Даль В. — Старик-роковик ... 64
Забіла Н. — Ластівочка ... 65
Забіла Н. — Яблунька ... 66
Малишко А. — Кіт-воркіт ... 69
Чому святимо вербу перед Великоднем ... 70
Глібів Л. — Христос воскрес! ... 72
Шевченко Т. — Великдень ... 72
Забіла Н. — І в Олі буде грядка ... 73
Глібів Л. — Весна ... 74
Шевченко Т. — Тече вода ... 74
У лісі ... 75
Перелісна К. — Переляк ... 75
Мар'єнко Ф. — Жайворонок ... 76
Перепілка ... 77
Боровиковський Л. — Брехня ... 78
Лисичка, котик і півник ... 79
Шевченко Т. — Катерина ... 83
Копиленко О. — Покинуте гніздо ... 84
Нечуй-Левицький І. — Городи ... 86
Глібов Л. — Війна грибів з жуками ... 87
Глібов Л. — Загадка ... 87
Чуб Дмитро — Ні погано, ні добре ... 88
Перелісна Катерина — Чия кістка? ... 89
Петрове озеро ... 91
Перелісна Катерина — Марш ... 93
М. Стельмах — Дощ ... 94
Франко Іван — Наука ... 96
Швець В. — Добрий швець ... 97
Волиняк Петро — Симон Петлюра ... 98
Шевченко Тарас — Село ... 101
Київ ... 102

Увага, батьки, вчителі та священики!

МАЄМО НА СКЛАДІ ТАКІ ПІДРУЧНИКИ ТА ДИТЯЧІ ВИДАННЯ:

1. М. Деполович — Буквар $1.20
2. П. Волиняк — Барвінок, читанка для 2-ої кляси 1.10
3. П. Волиняк — Київ, читанка для 3-ої кляси 1.25
4. П. Волиняк — Лани, читанка для 4-ої кляси 1.00
5. П. Волиняк — Дніпро, читанка для 5-ої кляси 1.25
6. Лисичка-сестричка: вовк-панібрат, казка (випродане) 0.15
7. Яйце-райце, казка 0.25
8. Моя збірочка 0.25
9. Райдуга, збірка оповідань та віршів .. 0.35
10. Сонечко й хмаринка, збірка оповідань та віршів 0.35
11. М. Трублаїні, Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку, казка 0.40
12. Рукавичка, казка 0.40

Усі книжки багато ілюстровані, видані на гарному папері, написані добірною мовою і за сучасним правописом.

ПЛЯНУЄМО ТАКІ ВИДАННЯ:

1. Д. Кислиця — Граматика української мови. (Готується до друку).
2. П. Волиняк — Хрестоматія з української літератури. (Готується до друку).
3. П. Волиняк — Читанка з української історії.
4. Географія України.
5. Релігійна читанка.

Замовляти:
NOWI DNI, Box 452,
Term. A, Toronto, Ont., Canada

Ціна: $ 1.10